

UNIVERZITET U SARAJEVU - FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU – TURSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

**TURSKI JEZIK U UDŽBENIKU ŞURÛTÛ'S-SALÂT PREVEDENOM SA
ARAPSKOG JEZIKA U SARAJEVU U 17. STOLJEĆU**

Završni rad

Studentica:

Amina Adilović

Mentorice:

prof. dr. Kerima Filan

doc. dr. Velida Mataradžija

Sarajevo, septembar 2024.

UNIVERSITY IN SARAJEVO - FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF ORIENTAL PHILOLOGY - TURKISH LANGUAGE AND
LITERATURE

**TURKISH LANGUAGE IN THE TEXTBOOK ŞURÛTÛS-SALÂT
TRANSLATED FROM ARABIC IN SARAJEVO IN THE 17TH CENTURY**

Final thesis

Student:

Amina Adilović

Mentors:

Prof. Dr. Kerima Filan

Asst. Prof. Velida Mataradžija

Sarajevo, september 2024

Sadržaj

Sažetak.....	4
1. Sarajevo u 17. stoljeću	8
1.1 Društveno-političke prilike u Sarajevu u 17. stoljeću	8
1.2 Finansijska situacija u Sarajevu u 17. stoljeću.....	11
1.3 Kulturne prilike u Sarajevu u 17. stoljeću.....	13
2 Biografija Osmana Šuglija	16
2.1 Bibliografija	17
3 Općenito o djelu <i>Şurûtü's-Salât</i>	22
4 O Šuglijevom prevedenom djelu <i>Şurûtü's-Salât</i>	24
5 Rukopis djela Tarğuma-i Şurûtü's-Salât	27
6 O turskom jeziku u Bosni.....	28
7 Analiza	30
7.1 Fonološka analiza.....	31
7.1.1 Fonemi i njihove varijante.....	31
7.1.2 Glasovne promjene.....	33
7.2 Morfološka analiza.....	34
7.2.1 Derivacijski sufiksi.....	34
7.2.2 Prisvojni sufiksi.....	34
7.2.3 Padežni sufiksi	35
7.2.4 Sufiksi za tvorbu glagolskih vremena	36
7.3 Sintaktička analiza	38
7.3.1 Genitivne veze.....	38
7.3.2 Arapski i perzijski izafeti/genitivne veze	39
7.3.3 Glavne sintaktičke funkcije.....	41
7.3.4 Nizanje rečeničnih elemenata.....	42
7.4 Leksika i prijevodni ekvivalenti.....	44
7.5 Ortografske karakteristike.....	46
Zaključak	49
Izvori i literatura	52
Prilozi.....	57

Sažetak

Period 17. stoljeća predstavlja razdoblje značajnih društvenih i političkih promjena kako u Osmanskom Carstvu, tako i u Bosni kao najisturenijoj osmanskoj pokrajini. Tokom tog perioda vojna, politička i financijska moć Carstva opada, a brojni izazovi, prirodne i ljudske katastrofe pogađaju Sarajevo. Zemljotresi, požari, kuge, vojni sukobi poput Kandijskog (1664-1669) i Bečkog rata (1683-1699) kao i pohod Eugena Savojskog značajno su utjecali na društveno-politički kontekst grada i države. Pored prirodnih katastrofa, nedostatak novca, pobune, hajdučije, ekstremne cijene hrane, poskupljenje robe, korupcija i nezadovoljstvo zanatlija su oblikovale težak svakodnevni život u Sarajevu i Bosni.

Iako su ove nepogode ostavile značajne tragove na svakodnevni život i društvene odnose, Sarajevo je u tom vremenu bilo i središte kulturnog i književnog stvaralaštva. Period procvata obrazovanja koji je trajao od 1537. do 1697. godine je bio karakteriziran velikim brojem mekteba i medresa, a nastava je bila široko rasprostranjena. Nažalost, mnogi obrazovni i sakralni objekti su bili uništeni tokom pohoda Savojskog na Sarajevo. U narednom periodu oni su obnavljani zahvaljujući naporima lokalnog stanovništva.

Sve spomenute katastrofe ipak nisu zaustavile kulturni život Sarajeva. Izvori i literatura bilježe bogat književni rad. U tom periodu u Sarajevu i Bosni je djelovalo mnogo intelektualaca poput šejha Ibrahima Bistrigije (um. 1665), šejha Hasana Kaimije (um. 1691), Sabita Užičanina (1650-1712), Abdullaha Drnišlije (um. 1719), Zekerije Sukkerija (um. 1686).

Osman Šugli (1675–1730) kao jedan od uleme Sarajeva tog perioda bio je značajan šejh kadirijskog tarikata, muderris, hatib, vaiz, pjesnik, kroničar, kaligraf, prepisivač i prevodilac u osmanskome Sarajevu. Njegov život i rad u tom periodu odražavaju složenost i dubinu intelektualnog i vjerskog života. Šugli je bio poznat po svojoj posvećenosti obrazovanju i prevođenju važnih islamskih tekstova, čime je značajno doprinio intelektualnom razvoju u Bosni.

Djelo *Şurûti's-Salât* koje je preveo i koje će se analizirati u ovome diplomskom radu predstavlja važan izvor za proučavanje Osmana Šugli i njegovog rada. Tema djela su detaljna objašnjenja i uputstva o osnovnim pravilima islama. Autografski Šuglijev rukopis djela nudi uvid u metodologiju prevođenja sa arapskog na turski, u turski jezik tog vremena i interpretacije

islamskih tekstova koje je autor primjenjivao, kao i u specifičnosti njegovog pristupa teološkim pitanjima.

U ovom diplomskom radu, fokusirat ćemo se na Šuglijevo djelo *Şurûtü's-Salât* kroz fonemsku, morfološku i sintaktičku analizu, uz osvrt na pojedinačne zanimljive lekseme i ortografske karakteristike. Prije analize njegovog turskog jezika predstaviti će se društveno-politički, finansijski i kulturni kontekst Sarajeva u kojem je djelo nastajalo, biografija autora Šuglija, informacije o rukopisu djela i općenite informacije o djelu. Kroz izložene informacije i analizu, cilj je prikazati glavne karakteristike osmansko-turskog jezika koji je Osman-efendija Šugli koristio u ovome svome djelu.

Abstract

The period of the 17th century represents a period of significant social and political changes both in the Ottoman Empire and in Bosnia as the most advanced Ottoman province. During this period, the military, political and financial power of the Empire declined, and numerous challenges, natural and human disasters hit Sarajevo. Earthquakes, fires, plagues, military conflicts such as the War of Candia (1664-1669) and the War of Vienna (1683-1699) as well as the campaign of Eugene of Savoy had a significant impact on the socio-political context of the city and state. In addition to natural disasters, lack of money, rebellions, banditry, extreme food prices, rising prices of goods, corruption and dissatisfaction of artisans shaped the difficult daily life in Sarajevo and Bosnia.

Although these disasters left significant traces on everyday life and social relations, Sarajevo was also the center of cultural and literary creativity at that time. The flourishing period of education, which lasted from 1537 to 1697, was characterized by a large number of mektebs and madrasas, and teaching was widespread. Unfortunately, many educational and sacred buildings were destroyed during the Savoy campaign on Sarajevo. In the following period, they were restored thanks to the efforts of the local population.

All the aforementioned disasters did not stop the cultural life of Sarajevo. Sources and literature record a rich literary work. During that period, many intellectuals were active in Sarajevo and Bosnia, such as Sheikh Ibrahim Bistrigija (d. 1665), Sheikh Hasan Kaimija (d. 1691), Sabit Užičanin (1650-1712), Abdullah Drnišlija (d. 1719), Zekerija Sukkerij (d. 1686).

Osman Šugli (1675–1730) as one of the ulema of Sarajevo of that period was an important sheikh of the Qadiri sect, muderris, khatib, preacher, poet, chronicler, calligrapher, copyist and translator in Ottoman Sarajevo. His life and work in that period reflect the complexity and depth of intellectual and religious life. Šugli was known for his commitment to education and the translation of important Islamic texts, which contributed significantly to intellectual development in Bosnia.

The work *Šurûtü's-Salât*, which he translated and which will be analyzed in this thesis, represents an important source for the study of Osman Šugli and his work. The subject of the work is detailed explanations and instructions on the basic rules of Islam. Šugli's autographed

manuscript of the work offers an insight into the methodology of translation from Arabic to Turkish, into the Turkish language of that time and the interpretation of Islamic texts that the author used, as well as the specificity of his approach to theological issues.

In this thesis, we will focus on Šugli's work *Šurûtü's-Salât* through phonemic, morphological and syntactic analysis, with a focus on individual interesting lexemes and orthographic features. Before the analysis of his Turkish language, the socio-political, financial and cultural context of Sarajevo in which the work was created, the biography of the author Šugli, information about the manuscript of the work and general information about the work will be presented. Through the presented information and analysis, the goal is to show the main characteristics of the Ottoman-Turkish language that Osman Šugli used in this work.

1. Sarajevo u 17. stoljeću

Za prijelomni period u kontekstu prošlosti Jugoistočne Evrope se po mnogo čemu smatra 14. i 15. stoljeće kada je došlo do promjene geopolitičkih snaga između zemalja koje su bile na tom prostoru i stranih vojno-političkih i diplomatskih sila. U tom periodu dolazi do osmanskog osvajanja Bosanske Kraljevine, a potom i zauzimanja prostora srednjovjekovne bosanske države i nešto šire, a sve je teklo skladu s duboko osmišljenom političkom strategijom. Samim tim osvajanjem kao najisturenija pokrajina Osmanskog Carstva Bosna je područje sa kojeg se kreću novi osvajački pohodi sultanove vojske.¹ Sve navedeno označava da Sarajevo, kao centar Bosanskog ejaleta, je prošlo kroz jako dinamičnu prošlost u 17. stoljeću. Zbog toga će se u nastavku predstaviti društveno-političke, finansijske, kulturne prilike u Sarajevu, kako bi se dobila potpunija slika o tom periodu.

1.1 Društveno-političke prilike u Sarajevu u 17. stoljeću

Period 17. stoljeća u historiji Carstva predstavljao je period opadanja vojne, političke i finansijske moći, što je utjecalo na njegove pokrajine. a samim time i Sarajevo su obilježili razni događaji i brojne nesreće.²

Iz izvještaja Splitsanina Andrije Grgičevića koji je podnio njemačkom caru 1626. godine o Sarajevu saznajemo sljedeće:

„...Kroz varoš teče jedna velika rijeka, na kojoj ima vrlo lijepih mostova od tesana kamena... Računa se da varoš ima 15000 kuća, među kojima ima 12000 trgovačkih i zanatskih dućana... U varoši ima mnogo hanova za strance. Na jednom se mjestu daje večera svakom siromašnom putniku. U Sarajevu ima trgovaca koji osim robe imaju u gotovu po 100, 200 i 300 hiljada dukata. Tu je mnogo robe koja ide iz Turske za Split i iz Splita prolazi kroz ovu varoš. Izuzevši Carigrad, u turskom dijelu Evrope nema bogatije varoši, niti i jedna druga ima više džamija od Sarajeva.“³

---

¹ Sedad Bešlija, „Bosansko-osmanski odnosi do 1463. godine,“ u: *Historija Bosne i Hercegovine III - Bosna u osmansko doba*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023, str. 27.

² Enes Pelidija, „Bosanski ejalet u XVII stoljeću- Kandijski (1645-1669) i Bečki rat (1683-1699)“, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998, str. 142.

³ Vladislav Skarić, *Izabrana djela – Knjiga I - Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985, str. 102-103.

Period 40-tih godina 17. stoljeća za Sarajevo je počeo jednim zemljotresom koji je za posljedicu imao obrušavanje munare Komatinove džamije. Zatim četiri godine kasnije bio je veliki požar koji je bez sumnje buknuo u čaršiji ili blizu nje, te tom prilikom je izgorjela pravoslavna crkva. Godine 1648. kuga je harala Bosnom, a razumije se da od nje nije pošteđeno ni Sarajevo koje je bilo na lošem glasu radi čestih kuga.⁴

Kada bi sultan odlučio ići na pohode tada bi naredio da se sakupi vojska iz svih dijelova Carstva, tako je zabilježeno da u 17. stoljeću i vojnici iz Bosne sudjeluju u bitkama na različitim frontovima.⁵

Među događajima koji su zasigurno utjecali na opadanje vojne i političke moći jesu Kandijski rat (1645-1669) i Bečki rat (1683-1699). Bosanski ejalet se do 1645. godine i početka Kandijskog rata nije našao u ratnoj opasnosti, ali u tom vremenskom periodu zabilježeni su hajdučki i uskočki upadi posebno na Jadranskoj obali što je nanijelo ogromnu štetu na polju trgovine, te naravno i opće sigurnosti.⁶ Svakodnevni život tada je postajao sve nesigurniji gdje imamo primjer građana Sarajeva kako su iz straha od novih napada hajdučkih i uskočkih vojnih četa iskopali rovove samo da bi pružili otpor.⁷ Stanovništvo je trpilo socijalni pritisak, bila je stalna mobiliziranost i sve veća ekonomska kriza.⁸

Što se tiče Bečkog rata on je imao odjeka u Evropi, ali i u Bosni. Visoka porta se nije u prvoj fazi ovog rata fokusirala na prilike u Bosni, jer je sve bilo podređeno zaustavljanju zahuktale habsburške ofanzive. Među već ranije prorijeđenim stanovništvom iz rubnih dijelova Bosanskog ejaleta se širila panika. Ponukani ranijim iskustvom Kandijskog rata ti ljudi su se iseljavali u nešto sigurnije dijelove poput Knina i Udbine.⁹ Budući da je Bosna predstavljala jedno od važnijih uporišta Carstva tako su se diljem Bosne vodile borbe od Krajine, Bosanske Dubice, Krupe, Bosanskog Novog. Kao posljedica toga u Sarajevo 1688. godine su pristizali bjegunci. Kada su te

---

⁴ Ibidem, str. 107-109.

⁵ Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekit, *Povijest Bosne*, El-Kalem, Sarajevo, 1998, str. 291.

⁶ Sedad Bešlija, „Sultanov pohod na Bosnu i kraj samostalne Bosanske Kraljevine 1463. godine“, u: *Historija Bosne i Hercegovine III - Bosna u osmansko doba*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023, str. 46.

⁷ Enes Pelidija, „Bosanski ejalet u XVII stoljeću- Kandijski (1645-1669) i Bečki rat (1683-1699)“, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998, str. 145.

⁸ Faruk Taslidža, „Bosanski ejalet u ratovima XVII i XVIII stoljeća“, u: *Historija Bosne i Hercegovine III - Bosna u osmansko doba*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023, str. 49.

⁹ Ibidem, str. 55-57.

godine Austrijanci zauzeli Zvornik i njegov kraj, u Sarajevo je uteklo 4000 stanovnika. U kasabe i sela naseljavalo se i izbjeglo muslimansko stanovništvo koje je došlo iz krajeva koje je Carstvo gubilo u ratovima tog perioda.¹⁰

Vojska Bosanskog ejaleta koja je uglavnom ratovala u Ugarskoj, pod komandom sultana Mustafe II 1697. godine se susrela s većim borbama na bosanskom ratištu jer su vojni krugovi princa Eugena Savojskog pravili planove za osvajanje Bihaća koji je bio ključ za daljnja osvajanja. Iako se vojska Bosanskog ejaleta tada uspješno branila, princ Savojski saznajući za smrt bosanskog vezira Mehmed-paše u želji da izazove strah i zbuđenost napada srednju Bosnu i dolazi do Visokog. Iz okolice Visokog princ građanima Sarajeva tada šalje pismo prijetnje u kojem traži predaju grada ili će čitav grad zapaliti i pobijati njegove stanovnike.¹¹

Nevolje koje su zadesile Sarajevo u to vrijeme dostigle su vrhunac. U Bosni je zavladao strah i zbuđenost na vijest o dolasku Eugena Savojskog. U večernjim satima izbio je požar koji je izgorio gotovo cijeli grad. Sutradan su trupe ostale u logoru da se odmore, a mali odredi da progone Sarajlije u bijegu. Posjekli su mnoge, donijeli plijen i doveli zarobljenike. Sarajevo je tada bilo jedna ogromna ruševina. U gradu i u neposrednoj blizini je ostalo nekoliko neizgorjelih kuća prema izvještajima iz austrijskih izvora. Domaći izvori su vrlo rijetki i govore samo o posljedicama ove katastrofe. I kažu da je Sarajevo bilo potpuno spaljeno.¹²

Jedan od izvora navodi:

„Tragične i katastrofalne su razmjere ove nesreće. Jedan broj stanovnika Sarajeva je u panici pobjegao. Starce, bolesne i iznemogle, žene i djecu okupator je odveo u ropstvo. U toku velikog rata, a naročito pri osvojenju Sarajeva, izginulo je i na hiljade lica, zemlja je porušena i opustjela, hrana i sve ostalo opljačkano. Svi stanovnici, koji su preživjeli, izjednačeni su: nema više razlike između bogatih i siromašnih. Glad je i dalje velika. Zbog toga će i dalje veliki broj ljudi morati da jede lešine.“¹³

---

¹⁰ Fadil Ademović, *Princ palikuća u Sarajevu*, Biblioteka CIVIS, Sarajevo, 1997, str. 183.

¹¹ Enes Pelidija, „Bosanski ejalet u XVII stoljeću- Kandijski (1645-1669) i Bečki rat (1683-1699)“, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998, str. 153.

¹² Vladislav Skarić, *Izabrana djela – Knjiga I - Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985, str. 128-131.

¹³ Fadil Ademović, *Princ palikuća u Sarajevu*, Biblioteka CIVIS, Sarajevo, 1997, str. 191.

1.2 Finansijska situacija u Sarajevu u 17. stoljeću

U Sarajevu su kao glavnom gradu Bosanskog ejaleta za vrijeme vladavine sultana Murata IV (1623-1640) kovane akče, onako kako je to bilo uobičajeno na turskom novcu da se prvo nalazi godina vladajućeg sultana, ali ne može se znati kada je kovana sarajevska akča, da li 1623. godine ili kasnije.¹⁴ U toku 1673. godine zbog nezakonitog ubiranja vanrednih poreza u Sarajevu dolazi do otvorene pobune, dok uoči Bečkog rata građani Sarajeva i velika masa seljaka iz njegove okoline se pobunila protiv lokalne vlasti.¹⁵ Za vrijeme Bečkog rata 1684. godine nastala je oskudica novca kada je ukazana potreba da se u samom Sarajevu kuje bakreni novac zvani mangir za podmirenje troškova. U Istanbulu je izdat ferman za njegovo kovanje prema utvrđenim mjerama što je nadgledao vezir u magazama zvanim Oprkanj u Kazandžiluku.¹⁶

Godine 1690. zabilježena je glad i velika skupoća namirnica. Ljudi su zbog gladi jeli šiške lipe, koru drveća i vinovu lozu. Drugi su jeli ono što se nikako ne smije jesti, npr. konjsko, pseće, pa i ljudsko meso, i druge nečistoće. U Sarajevu su neka djeca jela mrtvu majku. Siromašnim bi se davalo meso osoba i kako su jeli tako su i umirali. Narod je prodavao zemlju, kuće, namještaj, odjeću i odjeću. Stvar koja se mogla prvo za deset groša prodati, tada se prodavala za jedan groš. Prodavale su se tada kuće, zemlje, haljine, suđe.¹⁷ Uz to je bila i kuga. Pijačne cijene za tu godinu se navode sljedeće: Jedna oka¹⁸ pšenice je koštala 200 akči, jedna oka mesa 150 akči, jedna oka meda 200 akči, jedna junga masla 600 akči, jedna oka hljeba 8 akči, ...¹⁹

Na unutrašnje prilike i kretanja tog doba ukazuju i mnoge žalbe sultanu na poreze i namete. Stanovništvo Sarajeva su time nastojale ukazati na rekviziciju hrane, jer su plodovi, stoka i hrana oduzimani samo muslimanima. Rekviviran je i bakar za kovanje novca. Međutim vlast je bila ta

---

¹⁴ Vladislav Skarić, *Izabrana djela – Knjiga I - Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985, str. 102.

¹⁵ Enes Pelidija, „Bosanski ejalet u XVII stoljeću- Kandijjski (1645-1669) i Bečki rat (1683-1699)“, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998, str. 150.

¹⁶ Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekit, *Povijest Bosne*, El-Kalem, Sarajevo, 1998, str. 413.

¹⁷ Nikola Lašvanin, *Ljetopis*, Iz Bosne srebrene, Sarajevo, Zagreb, 2003, str. 197.

¹⁸ Jedinica mjere za težinu koja se koristila u Osmanskom Carstvu, a danas iznosi približno 1,3 kg

¹⁹ Vladislav Skarić, *Izabrana djela – Knjiga I - Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985, str. 127.

koja se trudila obezbijediti sredstva neophodna za vođenje ratova, uveli su i ratni porez, porez na kapital, porez na nasljedstvo, pa i prisilan ratni porez.²⁰

U jednoj od žalbi koje su nastale 1694. godine, stanovništvo Sarajeva moli sultana da im pruži pomoć u odbrani grada²¹, jer su oni iscrpljeni zbog odbrane Gabele, ali i od raznih nepogoda. Rečenica „*Zemlja Bosna je opkoljena sa svih strana*“ stoji u jednoj predstavci Sarajlija u Istanbulu iz 1695. godine. A stanovništvo nema ni vojnika, ni municije, ni hrane, niti bilo čega drugog potrebno za ratovanje, tako će stanovnici Bosne biti pregaženi a bosanski vilajet okupiran.²²

Ono čega još nije nedostajalo u tom periodu jeste devalvacija novca, poremećaji u saobraćaju, nabavke otpreme robe, poskupljenja svih roba, enormno skakanje cijena, drastično opadanje kupovne moći stanovništva i snižavanje standarda ljudi do stepena srozavanja. Korupcija u upravljačkom aparatu, zloupotreba vlasti i druge slabosti su uzrokovale nemir, nesigurnost, nespokoјstvo, a što sve to dovodi i do nezadovolјstva esnafa-zanatlija koji su bili osnovni izvor prihoda u gradovima.²³

---

²⁰ Fadil Ademović, *Princ palikuća u Sarajevu*, Biblioteka CIVIS, Sarajevo, 1997, str. 173.

²¹ Više vidjeti: Fadil Ademović, *Princ palikuća u Sarajevu*, Biblioteka CIVIS, Sarajevo, 1997, str. 179-180.

²² Fadil Ademović, *Princ palikuća u Sarajevu*, Biblioteka CIVIS, Sarajevo, 1997, str. 172.

²³ *Ibidem*, str. 162-163.

1.3 Kulturne prilike u Sarajevu u 17. stoljeću

Izvori navode da je 17. stoljeće bilo nestabilno. Prve godine poslije okončanja strašnog Bečkog rata 1683-1699 stanovništvo je proriđeno ratom, kugom, glađu i drugim vrstama neimaštine. Pjesnik Sabit Užičanin (um. 1712) zatekao je neobične odnose u samom društvu bilo da se građani griješe o norme zakona ili o ponašanje prema komšijama. Međutim, kada je u pitanju kulturni i književni razvoj Sarajeva 17. stoljeća, u tom periodu nastaju najbolja djela divanske poezije i na prostoru Bosne.²⁴

U ovo doba u Sarajevu, ali i izvan njega i Bosne je živjelo i aktivno djelovalo više intelektualaca, među kojim je bilo i književnika. Za većinski dio pjesnika 17. stoljeća uočava se da je to bilo društvo više naobrazbe koji su vršili različite dužnosti, jer mnogi od njih su bili kadije, mule, šejhovi, predavači, hatibi i dr. Dok su oni međusobno održavali veze, vršili su i izravne utjecaje jedni na druge, i to u ovom slučaju baš u samom književnom stvaralaštvu.²⁵

Među savremenima i intelektualnim kružokom Sarajeva tog vremena smatraju se Sabit Užičanin poznat kao kadija, bosanski mula²⁶ i Osman Šugli derviš kadirija²⁷, šejh Gazilerske tekije, hatib Ali-pašine džamije i predavač za odrasle u toj istoj džamiji, Abdullah Drnišlija muderris, ordijski i građanski kadija, Rešid Bošnjak, muderris ili kadija, pjesnik koji je ostavio kompletan divan, Mehmed Šehrija kadija, Mehmed Kurevija astronom i muderris, asistent (mulazim) glavnog carskog astronoma, šejh Ahmed Ćerimović veoma ugledan građanin Sarajeva, čelnik neke tekije i imam Careve džamije, šejh Sejjid Abdulfettah šejh Mevlevijske (Gazi Isabegove) tekije na Bendbaši i mutevelija Gazi Isa-begova vakufa u Sarajevu, dok poznati pjesnici jesu bili Mehmed Fevzija (um. 1673), Husejn-beg Alajbegović (um. 1681-1690), Mirija (um. 1671/1681), Abdulkerim Bošnjak Samija (um. 1683/1684/1685), Sukkerija Zekerija (um. 1686), Mustafa Bošnjak Katibija (um. 1667/1668), Hasan Kaimija (um. 1691).²⁸

---

²⁴ Alija Bejtić, „Pjesnik Sabit Alauddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mulla“, *Anali GHB*, II-III, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 194, str. 13.

²⁵ ibidem

²⁶ Bosanski mula je glavni kadija u Bosni

²⁷ Kadirijski derviški red osnovao je Abdulkadir Gejlani. Navedeni red bio je zastupljen u osmanskoj Bosni.

²⁸ Alija Bejtić, „Pjesnik Sabit Alauddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mulla“, *Anali GHB*, II-III, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, str. 13-17.

Arhitektura tog doba nije dala ništa osobito, epoha velikih građevina završena je u 16. stoljeću. Samo za dvije građevine se zna da su iz 17. stoljeća, a to su Sinanova-tekija i sahat-kula kod Begove džamije. Kujundžijski zanat je cvjetao u tom periodu, do danas sačuvane predmeti sasude²⁹ u Staroj crkvi pokazuju razvijen umjetnički ukus. Ono što je također bilo razvijeno jeste tehnika rezanja u drvetu iako tih predmeta nema mnogo.³⁰

Period od 1537. do 1697. godine predstavlja zlatno doba u klasičnom periodu historije obrazovanja muslimana Bosne za vrijeme Osmanlija. Nakon pohoda Eugena Savojskog, tj. od 1697. do 1851. godine nastupa period tranzicije jer da je tada uništen veliki broj obrazovnih ustanova, kao i trgovačkih objekata od čijih zakupa su one finansirane. Taj događaj je ostavio negativne posljedice na obrazovni sistem u Bosanskom ejaletu i označava početak tranzicije.³¹

Što se tiče stanja sakralnih (džamije, mesdžidi, tekije, mektebi i drugo) i prosvjetnih objekata u Sarajevu razorenih za vrijeme provale Eugena Savojskog o njima saznajemo iz dva dokumenta od kojih se jedan nalazi u Hronici Muhamed-Enveri Kadića, a drugi kao poseban dokument. Iz dokumenata pored osnovnih podataka o objektima vidimo da je narod, poslije povlačenja Eugena Savojskog, odmah stupio u akciju da popravi i osposobi bar neke od ovih objekata, ne čekajući pomoć od Porte, a tek kasnije sačinjeni su ovi dokumenti - zahtjevi i otpremljeni u Carigrad. Od 104 sarajevske džamije, koliko ih je spomenuto u drugom dokumentu, i sada postoji 70 džamija i u svakoj od njih obavlja se namaz bar jedanput dnevno.³² Ili kako to stoji u pismima hadži Husejn-efendije Muzaferije³³ na arapskom jeziku, upućenim nekom Džemaluddinu u Medinu:

„Po zaključenju mira s neprijateljem (Karlovački mir 1699. godine), povratili su se u porušeno i spaljeno Sarajevo i počeli ga obnavljati. U prvi mah, kako kaže, obnovili su i popravili

---

²⁹ Predmeti koji se koriste tokom obreda u hrišćanskim crkvama. Oni podrazumijevaju čaše za pričest, paten, kadionice i ostali pribor potreban za obavljanje sakramenata.

³⁰ Vladislav Skarić, *Izabrana djela – Knjiga I - Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985, str. 133.

³¹ Velida Mataradžija, „Obrazovanje i sistem u osmanskome carstvu“, u: *Bosna u osmansko doba - Historija Bosne i Hercegovine*, III, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023, str. 236.

³² Zejnil Fajić, „Stanje sakralnih i prosvjetnih objekata u Sarajevu razorenih za vrijeme provale Eugena Savojskog“, *Anali GHB*, VII-VIII, Sarajevo, 1982, str. 89.

³³ Najpoznatiji član jedne od malobrojnih sarajevskih porodica iz XVI stoljeća, visoku školu završio u Istanbulu, prvi muderiss Gazi Husrev-begove biblioteke koji je iz Sarajeva, između ostalog bio je vaiz i bavio se astronomijom

oko dvije hiljade kuća, četrdeset i četiri džamije i mesdžida i oko hiljadu dućana i prodavaonica.“

34

Sarajevo u 17. stoljeću bilo je obilježeno brojnim ratovima, bunama, kugom i siromaštvom. Ipak, u tako teškim uvjetima postojala je intelektualna elita koja je svojim djelima ostavila dubok i trajan utjecaj na identitet grada i njegovu historiju.

---

³⁴ Zejnil Fajić, „Fragmenti iz kronike hadži Husejn-efendije Muzaferije“, *Anali GHB*, IV, Sarajevo, 1976, str. 35.

2 Biografija Osmana Šuglija

Osman-ef. Šugli³⁵, šejh kadirijskog tarikata, muderris, hatib, vaiz, pjesnik, kroničar, kaligraf, prepisivač i prevodilac, rođen je u Visokom, a živio i djelovao u Sarajevu u drugoj polovini 17. i početkom 18. stoljeća. Bio je savremenik plejade naših znamenitih alima: šejha Ibrahima Bistrigije, šejha Hasana Kaimije, šejha Sejjida Abdulfettaha, šejha Ahmeda Kerimzadea, Sabita Užičanina, hadži Huseina Muzaferije, Abdulkerima Mirizadea, Mehmeda Kurevija, Abdullaha Drnišlije, Mehmeda Šehrije, Rešida Bošnjaka, Zekerije Sukkerija i niza drugih личности koje su predstavljale intelektualnu elitu tadašnjeg Sarajeva.³⁶

Dostupne informacije o Osman-ef. Šugliji danas jesu da je bio učenik i murid šejha Ibrahima Bistrigije (nn-1665). Šejh Ibrahim Bistrigija je završio osnovno i srednje obrazovanje u Sarajevu, a studije u Istanbulu. Nakon školovanja u Istanbulu, išao je na sufijsko usavršavanje u halvetijskoj tekiji šejha Muslihuddina Užičanina u Užice. Nakon njegovog obrazovanja van Sarajeva šejh Ibrahim Bistrigija konačno se skrasio u Sarajevu gdje će i oformiti hanikah pored Gazi Mehmed-begove džamije (u narodu poznatija kao Bistrička džamija), a isti je aktivno djelovao i radio do Drugog svjetskog rata.³⁷

Šejh Osman Šugli je bio šejh Gaziler tekije u Sarajevu koju je sagradio dobrotvorac Hasan na prostoru uz turbe Ajni i Šemse-dedeta u jugozapadnom uglu malog parka pred Higijenskim zavodom, a naziv je dobila po drumu na kojem se nalazila tj. Gaziler Yolu (Put ratnika).³⁸ Iz sadržaja fermana sarajevskom kadiji s kraja 1231/1815. godine, saznajemo da je Gaziler tekija imala dvije sobe, baštu i dvorište koje se nalazilo uz samu tekiju, a koje je obnovitelj tekije Hasan-beg dao na korištenje čelnicima tekije.³⁹ Pored Osmana-ef. šejhovi te tekije su bili hadži Ramadan, derviš Sulejman-halifa, šejh hadži Hasan-beg, koji su bili šejhovi kadirijskog reda, pa je, vjerovatno, tekija radila po pravilima kadirijskog reda. Gaziler tekija je, kao i druge, imala svoje

---

³⁵ Sam se potpisivao kao 'Uṭmān ibn Aḥmad al-Wisoqī, 'Uṭmān Šuġlī, 'Uṭmān aš-šayḥ al-Qādirī ili samo Šuġlī, a u radovima navođen je kao Šejh Osman efendija Šugli, Šejh Osman Šuglevi ili samo Šugli, Šuglija ili Šuglevija.

³⁶ Haso Popara, "Neki novi podaci o Visočanu Osmanu ef. Šugliji, sinu Ahmedovu", *Anali GHB*, XXXII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2011, str. 7-8.

³⁷ Šejh Edin Urjan Kukavica, „Derviške institucije u Bosni i Hercegovini i Sarajevu“, u: *Časopis za kulturu i društvena pitanja Behar*, br. 95, Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske Preporod, Sarajevo, 2010, str. 19-20.

³⁸ Džemal Čehajić, „Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“, XIV, Orijentalni institut Sarajevo, Sarajevo, 1986, str. 36.

³⁹ Kemura šejh Sejjuddin Fehmi bin Ali, *Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe*, Sarajevo, 1913, str. 282-283.

pokrovitelje i davaoce koji su joj osiguravali neprekidnu aktivnost i život. Za primjer tome nalazimo bosanskog namjesnika Mazhar Osman-pašu koji je 1859. godine uvakufio šest dućana, jednu kafanu i jednu odaju u Mudželitskoj čaršiji, što je nažalost godinu dana kasnije izgorjelo u požaru.⁴⁰

Dozvolu (idžazet) za obavljanje šejhovske dužnosti Osman-ef. Šugli dobio je od Šerifa-efendije, šejha Tophane tekije u Istanbulu, koja je osnovana 1040. godine (1630.) u mjestu Tophane, i sjedište je derviškog reda kadirija. Nalazi se na brežuljku Kadirîler u četvrti Beyoğlu. Sagrađio je Hacı Pîrî za šejha Ismaila Rûmija.⁴¹ Budući da je pisao na arapskom, turskom i perzijskom jeziku i da je dozvolu za obavljanje šejhovske dužnosti dobio od Šerif-efendije, sa sigurnošću se može tvrditi da je Osman-efendija pored školovanja u Bosni, najvjerovatnije u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, bar neko vrijeme proveo na školovanju u Istanbulu.⁴²

Također, početkom 18. stoljeća Osman-ef. je bio hatib i predavač u Ali-pašinoj džamiji u Sarajevu. Poznato je da je za svaku od tih službi dobijao po 10 akči dnevne plaće i da je imao svoju međzmu‘u u kojoj je bilježio značajnije događaje.⁴³

2.1 Bibliografija

Osman-ef. Šugli je autor nekoliko prozних djela:

1. *Tuhfa-i Nâdiriyyat-i Šugli*, komentar djela iz arapske gramatike *al-Amṭila al-muḥtalifa*, pisan 1080/1699. godine. Rukopis ovog djela nalazi se u Historijskom arhivu Sarajevo pod brojem R-456/3, što predstavlja i sam autograf djela. Prijepis se nalazi i u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem R-4174/7. Ono što je sigurno da je na pisanje tog komentara pisca potaknulo iskustvo koje je stekao u radu s učenicima Gazi Husrev-begove medrese kao korepetitor predavanja⁴⁴;

---

⁴⁰ Džemal Čehajić, „Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“, XIV, Orijentalni institut Sarajevo, Sarajevo, 1986, str. 37.

⁴¹ Kadirhane Tekkesi – Islam Ansiklopedisi (Više vidjeti <https://www.istanbulium.net/2012/02/tophanede-bir-kadirhane-tekkesi.html>)

⁴² Haso Popara, "Neki novi podaci o Visočanu Osmanu ef. Šugliji, sinu Ahmedovu", *Anali GHB*, XXXII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2011, str. 11.

⁴³ Ibidem, str. 8.

⁴⁴ Kerima Filan, „Gledišta o jeziku Visočanina Osmana Šuglija, pisca iz 17. stoljeća“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 64, Sarajevo, 2015, str. 79.

2. *Tarğuma-i Şurûtü's-Salât*, traktat o namazu na turskom jeziku, sabran je iz fikskih djela. Autograf djela se nalazi u Historijskom arhivu Sarajevo pod brojem R-456;
3. *Şarḥ dîbâğa al-'Awâmil fî an-naḥw*, komentar uvodnog dijela al-Ğurğānijevog rada o gramatici arapskog jezika na turskom. Autografski primjerak ovog djela se čuva u Historijskom arhivu Sarajevo pod brojem R-456/4;
4. *Mağmū'a*, u kojoj je zabilježio događaje iz perioda 1075/1665. do 1124/1712. godine, nije sačuvana, a neke podatke iz iz tog djela zabilježio je Abdulah Drnišlija u Zbirci bosanskih spomenica;
5. Sa'dijev Gulistān je prepisao 1086/1675. godine, uz povremene komentare njega na marginama. Prijepis se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem R-1357.⁴⁵

Također, Šugli je spjevao tarih⁴⁶ povodom smrti svog učitelja, šejha Ibrahima Bistrigije, koji je umro 9. redžeba 1075/26. januara 1665. godine. Prijepis tariha u stihovima se nalazi u djelu *Careva džamija* S. Kemure:

*„Svjetionik, moj cijenjeni šejh, Bistrigija,
Saznadoh da je prispio na gozbu bogougodnika.
Kada se odlučio za ovu gozbu, zaplakao je cijeli svijet,
A i ja, ropče Šuglijeva, bogami plačem za svojim učiteljem.“*

Godina smrti šejha Bistrigije je sadržana u riječi aĝladim-plačem, a zbir vrijednosti slova ove riječi iznosi 1075 (a=1, g=1000, l=30, d=4, m=40), tj. 1664/65. godina.⁴⁷

Pored navedenih djela i tariha, zapisani su i stihovi dvije njegove pjesme koje pokazuju kako je Šugli bio misaon pjesnik, uspješan i u drugom pjesničkom žanru:

⁴⁵ Haso Popara, "Neki novi podaci o Visočanu Osmanu ef. Šugliji, sinu Ahmedovu", *Anali GHB*, XXXII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2011, str. 20-25.

⁴⁶ Specifičan žanr divanske poezije čiji sadržaj govori o izvjesnom događaju, osobi; dok je godina u kojoj se zbio taj događaj izražena zbirom numeričke vrijednosti slova arapskog alfabeta kojima je ispisan tarih/hronogram.

⁴⁷ Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974, str. 22.

*Niti ima neko savršeno učen
A ni iko ko bi njegovu vrijednost znao
Nema snage da bi se ovdje ostalo
A ni mjesta kuda bi se otišlo.⁴⁸*

*Zar odan prijatelj postoji
Što se i hljeb cijeni
Laže ko kaže da ga je imao...
Kad bi neko cijeliti so i hljeb znao
Prijatelj bi trajno ostajao
Dan-dva je poneko prijatelj od srca
Treći dan postaje ti dušman.⁴⁹*

Zabilježeni su i Šuglijevi stihovi o stradanju Sarajeva nakon provale Eugena Savojskog, kao i stihovi o traženju prijatelja.⁵⁰ Ti stihovi su zapisani u formi imze⁵¹ koje su od posebnog značaja kada ih pišu domaći ljudi, kakva je, u ovom slučaju, i Šuglijeva, gdje je dao čitav jedan dvostih samo o Sarajevu:

*Bosna Saraî hakka dutup yuz duûde dir, Sarjevo je u molitvi okrenulo lice Bogu,
Câmilerî mesâcidî eytâm sâde dir. Njegove džamije i mesdžidi su prave sirote.⁵²*

Na istom mjestu se nalaze još dvije Šuglijeve imze i obje su općenitog značenja. Kao vrijedna pažnje navodi se sljedeća:

---

⁴⁸ Lamija Hadžiosmanović, Salih Trako, *Tragom poezije bosanskohercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1985, str. 107.

⁴⁹ Ibidem, str. 109.

⁵⁰ Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2019, str. 500.

⁵¹ Leksički znači potpis na aktu, a kao termin obuhvata i sentencu ispred imena u potpisu, koju po običaju u osmanskoj diplomatiji pišu obično učeni ljudi. Autori su se nadmetali ko će dati bolju imzu, tj. sadržajnije i prilagodnije misao u imzi.

⁵² Alija Bejtić, „Iz Drnišlijina zbornika bosanskih memorijala 1672-1719.“, *Anali GHB*, III, Sarajevo, 1976, str. 181.

Bušrâ li man faala al-hayrât wa al-hasanât.

*Blago li se onom koji čini karitativna i lijepa djela.*⁵³

U jednom od izvještaja za Visoku Portu iz 1709. godine stoji potpis šejha Osmana Šuglija. Tom prilikom se hvali Žiga Mehmed-aga za uspješno obavljanje dužnosti naplatnika džizije za kasabu Tašlidža (Pljevlja), a za koga se traži milost za nekoliko neizvršenih tezkira. Naime, šejh uz potpise druge uleme poput muderisa Kerimzade Abdulaha i Abdur-Rahmana traži od Porte da Mehmed-agu odrede za naplatnika džizije u kadiluku Tašlidži zbog zadovoljstva raje i naroda. Ono što je zanimljivo jeste da do sada ne postoji podatak u literaturi o tome kako je šejh Šugli obnašao neku dužnost u Tašlidži što otvara nova pitanja. Da li je šejh Osman možda bio kaderijski šejh u Tašlidži ili se tu slučajno zadesio ostaje otvoreno pitanje.⁵⁴

Nakon izvještaja, šejh Osman-ef. je 1712. godine napisao arzuhal⁵⁵ Visokoj Porti u kojoj izražava veliku zabrinutost zbog teške situacije u Bosni.⁵⁶ Povjereni zadatak da napiše molbu

---

⁵³ Ibidem

⁵⁴ Tekst izvještaja glasi:

Ulema, dobri ljudi, ajani i sirotinja kasabe Tašlidže najponiznije su zamolili u svom mahzeru kako slijedi: Žiga Mehmedaga je zadužen za naplatu džizije po glavi/zimija/ u svom kadiluku za 1119. godine od sve raje nastanjene u njemu.

On to radi tako, da je to za pohvalu, pobožan je i ispravan. I kao što i treba on se trudi svim silama da to naplati u korist državne kase. On na sve moguće načine uzima u zaštitu raju i štiti narod uopšte.

Ali ostalo mu je nekoliko tezkjira viška, koje nije mogao otpremiti, pa je zbog toga u neprilici.

Obzirom da je i raja i sav narod sa njim zadovoljan, vodeći obzira prema njemu moli se, da se i on dalje odredi kao naplatnik u ovom kadiluku, a da mu se ukaže milost za tih nekoliko neizvršenih tezkjira.

U mazharu je tako navedeno, pa se u tom smislu dostavlja ilam, da Porta izda dalje naređenje.

Napisano 7. rebiul-evvela 1121. godine, u ime svih nas naš šejh Šuglija.

Nižu se potpisi: Šejh Osman Šuglija, šejh kaderija, zatim Jerimzade Abdulah muderris, Abdur-Rahman muderis u gradu Pljevlju. (izvor: Sidžil Sarajeva (17. i 18. v.), Orijentalni institut u Sarajevu, 108/2, 1121/1709, str.248/249.)

⁵⁵ Žalbe ili molbe koje je kadija pisao namjesniku provincije ili direktno sultanu u ime pojedinca, grupe ljudi nekog određenog zanimanja, ili stanovnika jednog sela, mahale i grada.

⁵⁶ Tekst arzuhala glasi:

„Ne daj Bože! da se din-dušnan približi iznenada, mi nemamo tvrđave u koju bi sklonili stare porodice i čeljad. Sve, i veliko i malo bi iz straha bila obuzela panika i izgubljeni u jadu, bojali se da ne budu uništeni u jadu kao i prije.“

„Ako neprijatelj sazna da među nama nema valije vilajeta, ni askjera ni džebthane, on ne bi udario samo s jedne strane, nego sa dvije, a u tom slučaju ne bi bilo koristi da se prave troškovi uzalud. Mi se bojimo onih razaranja kao što su prošla bila, jer su oni /neprijatelji/ i pored toga što je bio zaključen ugovor o miru, do danas u ovom vilajetu mnoga palili i oduzeli im sve što su imali.“

„Kada se zna da smo na otvorenom prostoru izloženi varvarstvu i strahu, onda sami mi u plaču i jecanju ne nailazmo pomoći, ako oni koji mogu pomoći ne priteknu u pomoć. Mi više nemamo snage ni da plaćemo.“

„Mi se više ne bi imali u koga pouzdati osim Svevišnjeg Boga da nam pomogne. Za ovoliko djecu i žene iz ovog kraja sigurno će odgovarati na sudnjem danu ljudi devleta koji su pozvani da pomognu. S toga, a u smislu izvršenog ajeta:

„Smilujte se vi onim na zemlji, pa će i vama Onaj u vasioni“ u ime Svevišnjeg Boga i za dušu Božijeg Poslanika, pomozite svoj ranjenoj sirotinji.“

sultanu u ime svih građana Sarajeva svjedoči o ugledu koji je uživao Osman-ef. Šugli kao i o njegovoj učenosti i visokim kompetencijama.

Osman-ef. Šugli umro je 15. muharrema 1127/21. januara 1715. godine.⁵⁷ Iza sebe je ostavio sinove Numana i Abdullaha i kćerku Merjem, koja je 1768. godine za Ali-pašinu džamiju ostavila jedan novčani vakuf u iznosu od 130 groša, te njegovi potomci su živjeli u dvije kuće u Ali-pašinoj mahali još u drugoj polovini 19. stoljeća.⁵⁸

„Ako se ta pomoć ne pruži, mi ćemo se morati svi razbježati, drugog izlaza nemamo. Pomoć, samo pomoć, najponiznije mole svi sljedbenici Muhamedovi.

Uz ovaj mahzer se dostavlja se arz i ilam sa molbom da se iskaže milost i pruži pomoć od pravedne Porte.

Napisano početkom muharrema 1114. godine.

*Napisao siromah koji vječito tuguje
Šejh Osmana Šuglija“*

(Izvor: Sidžil Sarajeva (17. i 18. v.), Orijentalni institut u Sarajevu, 111/1, 1124/1712, str. 253-262.)

⁵⁷ U Sidžilu Sarajeva se nalazi molba koja potvrđuje ovaj datum, a ona glasi:

„Hadži Alija sin hadži Mustafe Sarajlije šalje molbu šjehu kaderija u Solunu da mu izda odobrenje.

Gore navedeni hadži Alija iz Sarajeva moli da mu glavni šejh kaderijskog reda u Solunu izda mušir-i muhbirnamu za vršenje šejhovske funkcije istog reda u maloj tekiji kaderija koja se nalazi uz turbeta šehida Ajni-dedeta i Šemsi-dedeta kraj džamije Hadim Ali-paše još od doba fetha. U blizini džamije Hadi Ali paše u Sarajevu su pokopana dvojica evlija i to još od doba fetha, a to su Ajni-dede i Šemsi-dede. Božijom odredbom njihova časna turbeta su postala mjesta koja je svijet posvećivao (zijaretgah) a pripadnici tarikata kaderija osnivača Abdulkadir gejlanije (derviši) su imali svoju malu tekiju gdje su po kaderijskom načinu provodili zikr.

Godine 1109. podli Nijemci su sve uništili i pretvorili u pepeo, samo su ta dva turbeta tih časnih ljudi ostala. Prema dozvoli šejha Tophane u Istanbulu dosada je bio šejh Šugli Osman-ef, ali je on umro, pa su svi derviši koji pripadaju tom tariku lišeni mogućnosti da vrše zikr. Svi ostali šejhovi iz ovih krajeva koji imaju za to dozvolu složili su se da se ta dužnost povjeri ovom jadnom siromahu.

Ako se glavni šejh složiti, ovaj siromah moli da mu se izda dozvola. Šuglija je umro u ponedjeljak.

15. muharema 1127. u Rumu. Ovo je napisano početkom safera 1127. godine.

*Najslabiji rob
Hadži Alija sin hadži Musate Sarajlija“*

⁵⁸ Haso Popara, "Neki novi podaci o Visočanu Osmanu ef. Šugliji, sinu Ahmedovu", *Anali GHB*, XXXII, Gazi Husrevbegova biblioteka, Sarajevo, 2011, str. 8-9.

3 Općenito o djelu *Šurûtü's-Salât*

Postoje brojni vjerski udžbenici na arapskom i turskom jeziku koji se zovu *Šurûtü's-Salât*. Ovi udžbenici su uglavnom izbori iz raznih fikhskih djela o molitvi na arapskom jeziku koja su prevedena i na turski jezik.⁵⁹ Ne postoje detaljne informacije o autoru osnovnog djela. Neki djelo pripisuju Šemsudinu Muhamedu bin Hamzi al-Fenāriju. Komentar na djelo napisao je Mula Ahmed poznat kao Taškoprzade i on smatra da je autor osnovnog djela al-Fenari. Djelo je komentirao i Ibrahim bin Mir Derviš al-Buhari i pripisao ga Luftullahu Nesefiju poznatijem kao al-Kaydani. Osnovno djelo je komentiralo više autora. Komentar na njega je napisao i Mevlana Šemsudin Muhamed al-Kuhestani. On je osnovno djelo pripisao Mula Luftullahu Nesefiju. Među komentatorima ovog djela je i Hasan Kafi Akhisari, koji je spomenuo da je osnovno djelo napisao Ibn Kemal, prenoseći taj podatak od svojih učitelja, a jedan od njegovih učitelja bio je upravo Karajilan koji je deset godina radio kao asistent Ibn Kemala.⁶⁰

Ako se osvrnemo na broj rukopisa djela *Šurûtü's-Salât* koji su napisali različiti autori, kao i na komentare ovog djela, u arhivima i institutima u Sarajevu, možemo pronaći približno 40 primjeraka. Od tog broja, 26 rukopisa smješteno je u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.⁶¹ Tri rukopisa se nalaze u Historijskom arhivu u Sarajevu.⁶² Pet rukopisa u Bošnjačkom institutu,⁶³ te naposljetku dva rukopisa se nalaze u Orijentalnom institutu.⁶⁴

Što se tiče autora, priređivači Kataloga su naveli da su neki nepoznati, dok se u većini slučajeva djelo pripisuje al-Kaydaniju, Ibn Kemal-paši, Šemsuddinu Muhamedu b. Hamza al-Fenariju, i drugima. Ovo ilustruje širenje i upotrebu djela *Šurûtü's-Salât*, pri čemu su slične teme

---

⁵⁹ Haso Popara, "Neki novi podaci o Visočanu Osmanu ef. Šugliji, sinu Ahmedovu", *Anali GHB*, XXXII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2011, str. 20-21.

⁶⁰ Kâtib Čelebi, *Kašf al-zunūn 'an asāmī kutub wa al-funūn*, 11, Dār ihya' al-turāt al-'arabī, Bayrut, Lubnan, s.a, str. 1802.

⁶¹ KGHB, I, 448, str. 276.; KGHB, II, 937, str. 140.; KGHB, II, 1555, str. 655.; KGHB, II, 908, str. 122.; KGHB, II, 991, str. 185.; KGHB, II, 1169, str. 317.; KGHB, II, 1322 (L 1-5), str. 455.; KGHB, II, 1322 (L 18-22), str. 456.; KGHB, II, 1433, str. 541.; KGHB, II, 1513, str. 618.; KGHB, II, 1856, str. 888.; KGHB, II, 1621, str. 690.; KGHB, II, 920, str. 128.; KGHB, III, 2051/2, str. 65.; KGHB, III, 2052, str. 66.; KGHB, III, 2582, str. 427.; KGHB, VII, 4529, str. 330.; KGHB, VII, 4569, str. 358.; KGHB, VII, 4727, str. 470.; KGHB, IX, 5436, str. 170.; KGHB, XII, 7400/2, str. 338.; KGHB, XII, 7490/3, str. 477.; KGHB, XIII, 7566/11, str. 56.; KGHB, XIII, 7740/13, str. 439.; KGHB, XVI, 8861/4, str. 26.; KGHB, XVIII, 10102/3, str. 387.

⁶² KHI, I, 84, str. 58.; KHI, II, 1236, str. 397.; KHI, II, 1369, str. 481.

⁶³ KBI, I, 72, str. 62.; KBI, I, 436, str. 480.; KBI, II, 717, str. 359.; KBI, II, 718, str. 360.; KBI, II, 719, str. 360.

⁶⁴ KOI, I, 498, str. 260.; KOI, I, 500, str. 265.

obrađene u svim rukopisima. Prema dostupnim informacijama o osobama koje su ovo djelo prepisivale, uvakuflyavale i otkupljivale nailazimo da su to bili učenici (poput Mustafe b. Hamza b. Ibrahim b. Weliiyyudin b. Muslihuddin ar-Rumi al-Adawi, učenik Nuh-efendije al-Qunahija⁶⁵); imami (Salih b. al-Faraini, imam iz Jajca⁶⁶), dok se za pojedine primjerke zna se da su uvakufljeni za mekteb (Ajni-begov mekteb⁶⁷) ili medresu (Fejzijje medrese⁶⁸). Svi ovi podaci potvrđuju pretpostavku da je djelo koje je preveo Osman-ef. Šugli korišteno u obrazovnim institucijama. Vrlo je teško sa sigurnošću reći da li su korišteni u mektebima ili medresama. Poznato je da je šejh Osman bio predavač u Gazi Husrev-begovoj medresi, što sugerira da je ovo djelo moglo poslužiti kao fikhski udžbenik u toj ustanovi.

Iako sličan tim djelima, udžbenik Šuglija nije jedno od već poznatih djela s tim naslovom. Ni na početku ni na kraju djela nema imena autora koji je prikupio građu iz raznih arapskih izvora i preveo je na turski. Ipak, sa velikom sigurnošću se može pretpostaviti da je autor ovog djela Osman-ef. Šugli.⁶⁹

---

⁶⁵ Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, svezak 16 (obradio: Haso Popara), London–Sarajevo, 1429/2008, str. 26.

⁶⁶ Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, svezak 7 (obradili: Haso Popara i Zejnil Fajić), London–Sarajevo, 1420/2000, str. 470.

⁶⁷ Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, svezak 2, (obradio: Kasim Dobrača), London–Sarajevo, 1423/2002, str. 185.

⁶⁸ Ibidem, str. 128.

⁶⁹ Haso Popara, "Neki novi podaci o Visočanu Osmanu ef. Šugliji, sinu Ahmedovu", *Anali GHB*, XXXII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2011, str. 20-21.

4 O Šuglijevom prevedenom djelu *Şurûtü's-Salât*

Iako je u Bosni stanovništvo u svakodnevnoj komunikaciji koristilo bosanski jezik, u doba osmanske uprave obrazovanje se velikim dijelom odvijalo na turskom jeziku, uz arapski, koji je u određenoj mjeri morao savladati svako ko se namjeravao uključiti u klasu znalaca. U diskursu nauke i diskursu religije, koji su u prvom redu prenosili spoznaju o svijetu, koristili su se arapski i turski jezik. U medresama su učenici studirali nauke i unapređivali znanje arapskog kao i turskog jezika. Djela na arapskom i turskom jeziku koja danas postoje u rukopisnim zbirkama raznih biblioteka i drugih ustanova na Balkanu svjedoče o tome da su se svojevremeno koristila na ovome prostoru. Kao jedan primjer koji ilustrira tu naučnu, obrazovnu i prevodilačku djelatnost u Sarajevu može se upravo navesti djelo Osmana-ef. *Tarğuma-i Şurût-i şalât*. To djelo pokazuje zastupljenost turskog jezika u procesu obrazovanja i kad je predmet učenja bio arapski i kad su to bili principi islamskog vjerovanja koji se tumače na turskom jeziku.⁷⁰

Iako većina rukopisnih primjeraka djela *Şurûtü's-Salâta* u bosanskohercegovačkim zbirkama potječe iz 18. i 19. stoljeća, raspored obrađenih tema u njima i u prijevodu šejha Osmana Šuglija je identičan što je prirodan slijed zbog teme koja se obrađuje. Zajedničke karakteristike u pisanju koje možemo uočiti kod autora Šuglija iz njegovog komentara na djelo *Tuhfe-i Nadiriyyat* o kojem je pisala prof. Kerima Filan jesu njegovi osvrti na pojedina pitanja, što u slučaju *Şurûtü's-Salâta* jesu vjerska pitanja koja posebno objašnjava na marginama rukopisa, navodeći mišljenja raznih učenjaka. Dobro poznavanje arapskog jezika i gramatike koje je pokazao u komentaru *Tuhfe-i Nadiriyyat* može se poistovjetiti s jako dobrim poznavanjem osmanskog turskog što dokazuje najjednostavnijim prijevodima kako bi olakšao učenje izložene materije.⁷¹

Djelo *Şurûtü's-Salât*, koje je predmet ovog rada, daje detaljna objašnjenja i uputstva o osnovnim pravilima islama. Pokriva ključne aspekte vjere, uključujući:

- Iman (vjerovanje): Razrađuje osnovne imanske šartove uz njihova objašnjenja;

---

⁷⁰ Kerim Filan, *O turskom jeziku u Bosni*, Connectum, Sarajevo, 2017, str. 19-29.

⁷¹ Više vidjeti u: Kerima Filan, „Gledišta o jeziku Visočanina Osmana Šuglija, pisca iz 17. stoljeća“, *POF*, 64, Sarajevo, 2015, str. 98.

- Farz namazi: Navodi broj molitvi, vrijeme za obavljanje, značaj svakog od njih, te posebno objašnjava kunut-dovu koja se uči na trećem rekatu vitr-namaza;
- Prednosti i značenje namaza: Objlašnja ulogu i značaj molitve, kao i posljedice njegovog zanemarivanja;
- Abdest: Detaljno opisuje propise ritualnog pranja, kao i ono što ga može pokvariti;
- Gusul: Objlašnja pravila vjerskog kupanja;
- Sastavni dijelovi namaza: Navodi njihov broj i objašnjava svaki od njih;
- Sunneti, mustehabi i mekrusi namaza: Navodi svaki od njih ovim redoslijedom;
- Detaljno objašnjava svaki korak u namazu, od početnog tekbira do sjedenja, uključujući značenje svake rečenice u posljednjem sjedenju na namazu;
- Zikr nakon namaza;
- Navodi neobavezne namaze: Objlašnja džumu-namaz, teravijah-namaz, bajram-namaz i dženzu-namaz;
- Završava djelo uz određene dove: Kafiye dovom, Kunut dovom, Istihara dovom.

Na marginama pojedinih listova ima dosta komentara, bilješki i citata iz raznih fikhskih djela i zbirki fetvi na arapskom i turskom jeziku vezanih za tekst, najčešće u formi pitanje - odgovor. Na kraju svih citata navedeni su nazivi djela i poglavlja iz kojih su citati uzeti, a kod fetvi i imena muftija koji su ih izdali. Sudeći po rukopisu, tekst na marginama je pisan naknadno, najvjerojatnije, rukom nekog od kasnijih vlasnika.⁷²

U rukopisu se nalazi približno trideset mes'ela (pitanja), a neke od njih glase: šta je znak da je nastalo vrijeme podne-namaza, da li treba ponoviti ritualno čišćenje ukoliko imamo sumnju, te također treba li obnoviti abdest ukoliko nam je krv potekla iz rane. Na marginama se kako je i rečeno, nalaze i pojedine bilješke i citati, tj. između ostalog dove i podaci koliko je potrebno puta dovu proučiti i za šta se uči, npr. *Bir kimesne tenhayan tenha yere varsa ve sidkla dua eylese, altmış altı kere 'Ya Allah' deyüp, haceti dileyi dileye dergah-ı Hakk'dan inşallah teâlâ şekesiz*

---

⁷² Ibidem, str. 22.

duası(n) duası kabul ola (sl. 54b) u značenju Ako se osoba osami (povuče se na mirno mjesto) i iskreno se pomoli, izgovarajući šezdeset šest puta 'Ya Allah', neka se nada da će njegova molba biti prihvaćena i da će njegova potreba biti ispunjena od Allaha.

5 Rukopis djela Tarğuma-i Şurûtü's-Salât

Rukopisi ovog djela se nalaze pod brojem R-1357 i R-586 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i u Historijskom arhivu Sarajevo se čuva još jedan rukopis Osman-ef. Šuglija. To je rukopis br. R-456 od 164 lista (328 stranica), dimenzija 20 cm x 12,5 cm, pisan nash pismom⁷³, napisan vještom rukom, na glat papiru, srednje debljine, tamnobijele boje, bez vodenog znaka. Listovi su razasuti i po lagama odvojeni od originalnog kožnog poveza s preklopom, prepuknutog dužinom hrbata. Na vanjskoj strani korica i preklopa utisnuti su ornamenti s floralnim motivima s tragovima zlatne boje koja se vremenom izlizala.⁷⁴

Osnovu rukopisa predstavljaju dva djela Osman-ef. Šuglija, pisana njegovom rukom, dakle autografa. Prvo djelo pod naslovom Tarğuma-i Şurût-i şalât (Prijevod Uvjeta za namaz), nalazi se na fol. 1b-51b. Na naslovnom listu, na početku djela nalazi se lijepo urađen unvan potpuno isti kao i na početku Gulistāna u rukopisu br. R-1357, samo što je unutar unvana kaligrafskim slovima crvene boje upisan naslov na turskom jeziku. Na naslovnom listu tekst uokviren debelom zlatnom linijom, ojačanom s vanjske strane dvjema, a s unutrašnje jednom tankom linijom crne boje. Na ostalim listovima tekst uokviren crvenom linijom.⁷⁵

Ovo djelo pisala je ista ruka, istim mastilom, istim perom, istom vrstom pisma i na istoj vrsti papira kao i drugo djelo u ovom rukopisu, gdje je autor naveo svoje puno ime Osman, sin Ahmedov Visočanin, stil pisanja u prvom i drugom djelu u ovom rukopisu je potpuno isti: arapski tekst, prijevod na turski jezik u prozi i prepjev na turskom u stihovima.⁷⁶

---

⁷³ Elegantan i čitljiv stil arapskog pisma koji se koristio za pisanje Kur'ana, književnih, pravnih i naučnih djela i rukopisa

⁷⁴ Haso Popara, "Neki novi podaci o Visočanu Osmanu ef. Šugliji, sinu Ahmedovu", *Anali GHB*, XXXII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2011, str. 20.

⁷⁵ Ibidem

⁷⁶ Ibidem, str. 21.

6 O turskom jeziku u Bosni

Turski jezik je na Balkanu prisutan od 14. stoljeća, kada su Turci Osmanlije počeli sa prodorom na to područje. Početkom 15. stoljeća Balkan postaje dio Osmanskog Carstva i turski jezik dobija ključnu ulogu u administraciji i svakodnevnom životu. Turski jezik postaje dominantan u službenim i pravnim diskursima, dok su turski migranti koji su dolazili iz Anadolije morali savladati lokalne jezike poput albanskog, grčkog i slavenskog kako bi se integrirali u zajednicu. Ove interakcije rezultirale su obostranim jezičkim uticajem. Migracije iz Anadolije, posebno u 15. i 17. stoljeću, dodatno su povećale prisutnost turskog jezika, koji je služio kao državni jezik i bio prisutan u obrazovnim i vjerskim ustanovama. Iako su neki Turci dolazili iz udaljenijih krajeva Osmanskog carstva, njihovo prisustvo u svakodnevnom životu u Bosni bilo je ograničeno. Veća upotreba turskog jezika u svakodnevnoj komunikaciji rezultat je integracije lokalnog stanovništva u osmanski administrativni i kulturni okvir.⁷⁷

Vremenom, nakon što su etnički Turci napustili Bosnu krajem 16. stoljeća, mogućnost direktnog jezičnog kontakta je značajno smanjena. Od 17. stoljeća uticaj bosanskog jezika na turski jezik postaje sve jači, posebno u sintaksi, semantici i leksici. Za bosanske muslimane turski jezik je imao i komunikacijski i simbolički značaj, označavajući pripadnost islamskoj kulturi i osmanskom društvenom poretku, gdje je islam bio državna religija, a turski službeni jezik. S vremenom su se bosanski muslimani identificirali s Turcima i usvojili njihovo etničko ime, iako je to ime u Bosni imalo prvenstveno vjersku konotaciju.⁷⁸

Značaj turskog jezika u Bosni nije se smanjio s razvojem osmanskog obrazovanja. Za razliku od kršćana, bosanski muslimani su se školovali na turskom jeziku. U brzo rastućem obrazovnom sistemu, mektebi i medrese omogućili su sticanje osnovnog i visokog obrazovanja, s naglaskom na arapskom jeziku u medresama. osnovna pismenost u školama lako se svela na prepoznavanje arapskih slova i njihovo tumačenje na bosanskom jeziku s primjesom narodnog turskog, nastavni planovi i programi medresa su uključivali arapsku gramatiku i knjige na arapskom jeziku, uz korištenje bosanskog i narodnog turskog kao pomoćnih jezika.⁷⁹

---

⁷⁷ Kerim Filan, *O turskom jeziku u Bosni*, Connectum, Sarajevo, 2017, str. 20-21.

⁷⁸ Ekrem Čaušević, *The Turkish Language in Ottoman Bosnia*, The Isis Press, Istanbul, 2014, str. 10.

⁷⁹ Ibidem, str. 11.

U radu „*Bosanski turski i njegova obilježja*“ Ekrema Čauševića navode se karakteristike tadašnjeg turskog jezika u Bosni, a to su zapravo primjeri u kojima je više nego očigledan utjecaj slavenske fonetike, morfologije, sintakse i srpskohrvatskog supstrata. Što se tiče fonetskih i fonomorfoloških karakteristika turskog jezika pod uticajem zapadnorumelijskog govora su: velarizacija vokala *ü* u vokal *u*, velarizacija *ö* u *o*, velarizacija *ü* u *u*, pretvaranje palatalnog *k* u *g*, obezvučavanje finalnog *z* u *s*, geminiranje nazalnog *n*, ukidanje kombinatomih geminata, otpadanje prisvojnog sufiksa za 3. lice. Karakteristike turskog jezika u Bosni pod utjecajem slavenske sintakse su: inverzija predikata na početak rečenice, identičan poredak riječi kao u srpskohrvatskom jeziku, dopune i dodaci glagola dolaze iza njega, izražavanje pitanja intonacijom, izostavljanje ličnih nastavaka pomoćnog glagola imek, upotreba upitnih zamjenica u funkciji veznika, inverzija glavne i zavisne rečenice.⁸⁰

U svakom slučaju, turski jezik je imao značajan uticaj na lokalni jezik u Bosni, posebno kroz vjerski diskurs. Mnogi arapski, perzijski i turski termini integrirani su u bosanski jezik, često bez prijevoda i to je doprinijelo formalizaciji jezika u religijskom kontekstu. Također, to je rezultiralo usvajanjem turskih riječi i izraza u lokalni jezik, što je oblikovalo jezične navike lokalnog stanovništva i doprinijelo jezičnoj evoluciji.⁸¹

Stalna želja za upotrebom turskog jezika u Sarajevu je bila izraz snažnog kulturnog uticaja koji je turski jezik stavio u društveno dominantan položaj. Lokalna zajednica, orijentisana na tursku kulturu, usvojila je turski vokabular kao simbol pripadnosti toj kulturi, čak i među onima koji nisu obrazovani na turskom jeziku. Male tursko-bosanske sveske i rječnici, često prisutni u rukopisnim zbirkama, svjedoče o potrebi lokalnog stanovništva da savlada osnovni sloj turske leksike. Iako su bili prisutni i arapski i perzijski jezici, čije je učenje često prolazilo uz posredovanje turskog jezika. Rječnici u stihovima, poput Uskufijevog, ukazuju na dugogodišnju popularnost i kontinuiranu upotrebu turskog jezika, što ga je učinilo važnim dijelom svakodnevnice komunikacije i građanskog života u regionu.⁸²

---

⁸⁰ Ekrem Čaušević, *Bosanski turski i njegova autentična obilježja*, *POF*, 41, Sarajevo, 1991, str. 388-393.

⁸¹ Kerim Filan, *O turskom jeziku u Bosni*, Connectum, Sarajevo, 2017, str. 29.

⁸² *Ibidem*, str. 169-171.

7 Analiza

Kao što je bila uobičajena praksa da se knjige, bilo da su vjerske, naučne, književne ili specifičnih književnih vrsta, započinju sa zahvalom Bogu, salavatima na Poslanika, a.s., i dovom, tako i djelo *Şurûtü's-Salât* počinje na sličan način, sa sljedećim uvodom::

„Elhamdulillah lezi hedâna li hâzâ ve mâ kunnâ li nehtedin lev en hedâna Allahu ve mâ tevfiq al-ibadi 'âdeten illa bi tevekkuli 'alâ Allahi vel 'itisâmi bi hablillahi ve la havle bejne magsijeti ve tugyân ve lâ quvvete alâ t'ati vel ihsân illa bi avnetillahi ve salatu ve-s-selâmu alâ seydidinâ ve šefîi zunubinâ Muhameddin habibillahi- ve 'alâ 'âlihi ve ashâbihi elezîne yu'minûne billahi- ve yu'minûne bi resuli-llahi ve bimâ cae min indi resulillahi. 'Alâ murâdi resulillahi Allahummedžalna minelezîne yekûlûne bi-l-hulusu-t-tami: La ilahe illallah Muhamedun resulullah.“ (sl. 4a/1)

„Hvala Allahu koji nas je uputio na ovo, i mi ne bismo mogli da se uputimo da nas Allah nije uputio. Nema uspjeha za robove osim uz oslanjanje na Allaha i držanje za Allahovu užu. Nema snage da se odupremo grijesima i nepravdi niti moći da činimo dobro i pravičnost osim uz pomoć Allaha. Molimo Allaha da blagoslovi našeg poslanika, našeg posrednika za grijeha Muhammeda, Allahovog miljenika, i njegovu porodicu i njegove ashabe koji vjeruju u Allaha i vjeruju u Allahovog Poslanika i u ono što je došlo s Poslanikom. Dovom Poslanika molimo Allaha da nas učini onima koji iskreno govore: Nema boga osim Allaha, Muhammed je Allahov Poslanik.“

S tim da je dova napisana na arapskom, tj. jeziku islama, naš autor je nije prevodio na osmanski već odmah nakon nje slovima ispisanim crvenom tintom i riječju *ve b'adu (i zatim)* naglašava sam početak knjige. Prijevod je koncipiran tako da nakon dijelova koji sadrže dove, ajete iz Kur'ana, propise određenih šerijatskih činova i sl. ispisanih na arapskom jeziku slijedi konektor *ya 'ni*. Taj konektor je autor koristio i u djelu *Tuhfa-i Nadiriyyat* kao granicu između osnovnog i prevedenog teksta. Zatim nakon konektora slijedi prijevod rečenice tj. određene smislene cjeline. Osim tih primjera, tekst u ovom djelu predstavlja sami prijevod na osmanski jezik.

Osim konektora *ya 'ni*, autor je i sve ostale riječi koje označavaju podnaslove ili na koje se skreće pažnje zbog njihove važnosti označavao crvenom tintom.

Primjer je prva rečenica djela nakon dove koju navodimo:

„*El-îmânu fi lugati-tasdîqi ya'ni iman lugatda tasdiq ve inanmağa derler.*“ (sl. 4b/1)

„El-imanu fi lugati-tasdiqi to jeste iman je kažu u jeziku očitovanje i vjerovanje.“

U narednom dijelu slijedi analiza rukopisa s fonetsko-fonološkog, morfološkog, sintaktičkog, leksičkog te ortografijskog aspekta.

7.1 Fonološka analiza

Ova vrsta analize će biti raspoređena na tri poglavlja: Fonemi i njihove varijante i Glasovne promjene.

7.1.1 Fonemi i njihove varijante

Prvi primjer vezan je za oznaku fonema /g/ i /k/, gdje je za osmansku grafiju karakteristično da su se ta dva fonema označavala grafijom *kaf* /ك/, npr. u riječima *götürdiği* (sl. 4b/6), *güneş* (sl. 6a/8), *büyük* (sl. 9b/11). Primjeri *götürdiği*, *güneş*, *büyük* potvrđuju da je grafem kaf imao širu funkciju i mogao je predstavljati različite foneme u zavisnosti od konteksta, te također potvrđuju činjenicu da arapsko pismo nije imalo rješenje za sve foneme osmanskog-turskog jezika s tim da jedna grafija označava dva fonema.

Kada se u djelu navodi glagol *doğmak*, fonem /g/ je ispisan grafijom *gayn* (g) kao što se može vidjeti u primjeru *güneş doğurken*, *güneş doğunca* (sl. 6a/9), što predstavlja njegovo izvorno pisanje.

Situacija koja ide u prilog pretpostavci da gornji način pisanja glasa g u okruženju palatalnih vokala ukazuje na njegovu realizaciju u govoru. Naime, riječ *ogle* u prijevodu podne, bilježila se arapskim alfabetom kao *elif+waw+gayn+lam+he*. U ovom djelu se bilježi *elif+waw+ya+lam+he*, što sugerira izgovor *öyle* (sl. 6a/12), odnosno gubljenje glasa g' (g'>ø) u ovoj poziciji. Bez obzira na to da li se u izgovoru ipak čulo (öyle), način pisanja imenice podne kakav nalazimo u ovome djelu zanimljiv je zbog toga što nedvojbeno ukazuje na promjenu kod glasa g'. Kad se sagleda tekst u cjelini, može se pretpostaviti da bi autor glas g' napisao da je on postojao u artikulaciji (ogle).

Nazalni fonem ŋ je ispisivan grafijom kaf (كاف), što je u skladu sa načinom pisanja genitivnog sufiksa, kao u primjerima *Allah te'âlaniŋ birliĝine inanmakdur* (sl. 4b/) u značenju (*Obaveza je*) Vjerovati da je Uzvišeni Allah jedan; *Sabah namazınıŋ dört rekati var* (sl. 6a/9) u značenju Sabah-namaz ima četiri rekata. Za ovaj glas se smatra da je njegova upotreba smanjena u 17. stoljeću u Istanbulu i za vrijeme Evlije Čelebije gdje u gradskom jeziku postaje dentalni fonem n.⁸³

Ono što je također zapaženo jeste da se fonem n u turskim sufiksima (kao npr. za tvorbu glagolskih vremena, imperativa za drugo lice množine koje ima sufiks –iniz) pisao grafijom kaf kao što vidimo u primjerima *iman getürdiniz* (sl. 12a/14), *her biriniz* (sl. 12a/15), *mesh ediniz* (sl. 12b/3). Dok grafijom n /ن/ se označavao fonem n u korijenu/osnovi riječi kao npr.: *nûr* (sl. 10a/1), *mu'min* (sl. 9b/5).

Još jedna od specifičnosti osmanskog jezika 17. stoljeća jeste da se riječ koja u savremenom turskom jeziku ima oblik *akşam* pisala u obliku *ahşam* (sl. 11b/12). Iz tog razloga autor kada nabraja namaze i govori o njima spominje ahşam namazi.

Riječi iz arapskog i perzijskog jezika pisale su se u obliku koji imaju u izvornom jeziku. Tako je autor riječi poput *sevab* (sl. 10a), *galib* pisao u tom obliku, tj. grafijom b u finalnoj poziciji, dok je u savremenom turskom jeziku u tim riječima finalni konsonant obezvučen te njihov oblik glasi *sevap*, *galip*. Slovo p susreće se u načinu pisanja turskog gerundnog sufiksa –up.

S gledišta savremenoga jezika pažnje je vrijedno da su inicijalni konsonanti u riječima *doğurken*, *düzlük*, *dokuz* i *doğru* u ovome djelu bilježeni grafijom t /ط:/ *togurken* (sl. 6a/9), *tüzlük* (sl. 11a/3), *tokuz* (sl. 14b/1) i *togrı* (sl. 7b/6). Grafija t jeste samo njihova tradicionalna grafijska slika i u ovom slučaju može se pretpostaviti da grafem t u jednoobrazno napisanim primjerima također ima vrijednost glasa /d/. U vezi sa vrijednošću ovoga konsonanta treba istaknuti da u arabičkim tekstovima pisanje ovih navedenih turskih riječi je moguće u obje varijante.

---

⁸³ Halil İbrahim Tuğluk, „17. Yüzyıla ait harekeler iki metinde bazı imlâ özellikleri“, u: *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/6*, Ankara, 2008, str. 620.

7.1.2 Glasovne promjene

U ovom dijelu pokazat će se primjeri u kojima je autor zabilježio glasovne promjene:

U rečenici koju smo naprijed naveli (*El-îmânu fi lugati-tasdiqi ya 'ni iman lugatda tasdiq ve inanmağa derler*) glagolska imenica *inanmak* je u padežu dativu. Primanjem sufiksa za taj padež koji glasi –a, finalni konsonant *k* nađe se u intervokalnoj poziciji. Iz načina na koji je riječ napisana, *inanmaga*, vidi se da je finalni konsonant *k* ozvučen u glas *g*.

Sljedeći primjer promjene koji će se navesti jeste u rečenici:

Dordincisi ağzini yıkamakdur. (sl. 13a/2)

Četvrti (sunet u uzimanju *abdesta*) je isprati usta.

Do promjene je došlo u riječi *dordincisi* (fol. 2b) koja na svojoj osnovi *dort* ima sufiks za redni broj –*inci* i prisvojni sufiks za treće lice jednine –*si*, tj. bezvučni fonem /t/ postaje ozvučen parnjakom /d/.

Sufiks –*dur* i sufiks za padež lokativ –*de/-da* koji označavaju različite gramatičke funkcije u turskom jeziku su podložni glasovnim promjenama. Oba sufiksa su sklona glasovnoj promjeni obezvučavanja fonema *d* u intervokalnoj poziciji u fonem *t*. Međutim, progresivna asimilacija konsonanata u ovome tekstu nije zabilježena ni u jednom primjeru. Tako čitamo:

Sabah namazının evveli vakti aklık belürdikde ta güneş doğunca zamani vardur. (sl. 6a/7)

Vrijeme *sabah-namaza* počinje nakon druge bijele niti i traje sve dok sunce ne izađe.

Iako progresivna asimilacija konsonanata nije zabilježena, ono što mi ne možemo znati da li se ona u govoru primjenjivala, ali u tom slučaju bi glasila *belürdikte*.

7.2 Morfološka analiza

U ovom dijelu biće prikazni određeni sufiksi i njihove odlike i ortografija kroz sljedeća poglavlja: Derivacijski sufiksi, Prisvojni sufiksi, Padežni sufiksi, Sufiksi za tvorbu glagolskih vremena.

7.2.1 Derivacijski sufiksi

Sufiks *-li* je ispisivan grafijom lam i ye, bilo da dolazi na osnovu sa labijalnim ili nelabijalnim vokalom, kao što pokazuju primjeri *nurli* (sl. 10a/11), *bereketli* (sl. 10a/13) u značenju sjajno i blagoslovljeno.

Sufiks *-lik* služi za izvođenje imenica i pridjeva koji označavaju: apstraktne pojmove, mjesto, namjenu, vremenski period, zanimanje, ideološke pojmove⁸⁴, a označavao se grafijom lam i kaf. Jedan od primjera za ovaj sufiks glasi *müminliġine şahitdur* (sl. 10a/3) u značenju dokaz je za njegovo *vjerovanje*, koji je zbog glasovne promjene označen s lamom i gajnom.

7.2.2 Prisvojni sufiksi

Prisvojni sufiks za prvo lice jednine ispisuje se samo grafijom *mim*, u ovom slučaju primjer je *ey benum Allahum* (sl. 8a/11) u značenju o moj Allahu i zanimljiv je po tome što se je na slovu *mim* bio tešdid kao pojačivač značenja. Prisvojni sufiks za drugo lice jednine se ispisuje grafijom *nef* kao u primjeru *senun ni 'mettuŋ* (sl. 8a/4) u značenju tvoja blagodat. Prisvojni sufiks za treće lice jednine ispisuje se grafijom *j* npr. *işidur* (sl. 6a/1); dok ukoliko dolazi na osnovu koja se završava vokalom ispisuje se grafijom *sin* i *j*, kao u primjeru *Allah tealanın rizasidur* (sl. 8b/ u značenju ..je Allahovo zadovoljstvo. Dok prisvojni sufiks za prvo lice množine se ispisuje grafijom *mim* i za kao u primjeru *dilimiz* (sl. 7b/10) u značenju naš jezik. A što se tiče prisvojnog sufiksa za treće lice množine ispisuje se isto kao sufiks za treće lice jednine npr. *onların hâl ve ahvali* (sl. 11a/13) ili kao već navedeni sufiks za množinu *-lar/-ler* npr. *amelleri* (sl. 10a/12).

---

⁸⁴ Ibidem, str. 444.

7.2.3 Padežni sufiksi

U ovome dijelu rada pokazat će se kako je autor bilježio padežne sufikse.

Sufiks za padež akuzativ *-(y)i/-ni* se označava grafijom *y*:

Her biriniz kendi ayaklarınızı yuyunuz. (sl. 12a/15)

Svako od vas neka opere svoje noge.

Kod ovoga autora često nailazi na skraćeni akuzativ, tj. na imenicu u funkciji objekta koja na sebi ima posvojni sufiks za 3.1.j. i grafiju *n* koja ima funkciju sufiksa za padež akuzativ. Njome se označava pronominalno *n*, a vokal se ne bi ispisivao, kao što slijedi u primjeru:

Allah, subhanehu ve te'ala bu ayetde abdestin dahi gusulun fard olduklarını beyân ve ayân eder. (sl. 12b/7)

Uzvišeni Allah u ovom ajetu navodi i jasno ukazuje da je uzimanje abdesta i gusula farz.

Što se tiče padeža instrumentala, tvori se pomoću postpozicije *ile* koja ima i obilježja padežnog sufiksa i veznika u značenju *i* koji povezuje imenice. U arapskom pismu postpozicija *ile* se može pisati zajedno uz riječ ili odvojeno, te shodno tome nije zabilježeno da autor Osman-ef. to čini na samo jedan od spomenutih načina. U nastavku će se prikazati primjeri u kojima je sufiks *-ile* napisan spojeno i oni u kojima je napisan odvojeno kada ima funkciju padeža instrumentala i funkciju veznika *i*. S obzirom na to da nisu postojala stroga pravila u pisanju, autor se odlučio za određene varijante iz različitih, nama nepoznatih, razloga.

1. *Dördincisi ramazan ayını cumle savmiyle geçürmekdur.* (sl. 5a/12)

Četvrti (imanski šart) je cijeli mjesec ramazan postiti.

2. *Altuncısı hayr ü şer Allahın takdiri ile olduğuna inanmakdur.* (sl. 5a/2)

Šesti (imanski šart) je vjerovati da dobro i zlo je od Allaha.

3. *Ama Ebu Yusuf ile Muhammet ve Şafii hazretleri derler ki sünnetdur.* (sl. 7a/15)

Ali Ebu Yusuf i imam Muhamed i Šafija kažu da je sunnet.

Za padež ablativ osnovno je značenje kretanje iz ishodišne tačke, dok pored toga ono što se čini zanimljivim i karakterističnim za autora Osmana-ef. jeste njegova ortografija. Naime ukoliko na riječi stoji samo sufiks za ablativ –den/-dan to je uobičajan način ispisivanja kao npr.:

Dahi senin azabından korkarız ya Rabb. (sl. 9a/8)

Tvoje kazne se bojimo ya Rabb.

Ukoliko, pak, iza imenske riječi dođe postpozicija⁸⁵ önce/sonra koja zahtijeva ablativ, autor Osman-ef. bi većinom, ali ne i uvijek, taj sufiks za ablativ ispisivao na sebi svojstven način. Sufiks za ablativ je označavan grafijama d i n koji su ispisivani zajedno. Međutim Osman-ef. ih je razdvajao tako što na riječi prvo ispiše grafiju d te u sljedećoj riječi nastavlja s preostalom grafijom n (što dobija izgled –nsonra). U konačnici to i jeste postpozicija s ablativom –dan sonra, ali ispisana na neobičan način:

Anda nsonra iki rek'at sünnet-i müekkit kılınır. (sl. 7a/10)

Nakon toga se klanjaju dva rekata pritvrđenog sunneta.

Anda nsonra iki rekat farz cehriyle kılınır. (sl. 6a/11)

Nakon toga se klanjaju naglas dva rekata farz-namaza.

Primjer za sastavljeno pisanje grafije se navodi:

Oyle namazının eveli vakti güneş zevale vardığından sonradur. (sl. 6a/11)

Prvo vrijeme za klanjanje podne-namaza jeste nakon što je sunce u zenitu.

7.2.4 Sufiksi za tvorbu glagolskih vremena

Perfekt na –di

Ovaj perfekt se ispisuje harfovima *dal* i *j*. Ispisivanje ovog sufiksa kada ima funkciju imenskog predikata autor Osman-ef. ih je pisao odvojeno kao u primjeru *gün idi* (sl. 8b/5) što znači *bio je dan*, *icap eylemez idi* (sl. 8b/7) u značenju *nije bilo potrebno*. Kod glagola imek sufiks se

---

⁸⁵ Zatvorena klasa riječi koje, udružene s imenskim riječima, služe za izražavanje različitih odnosa između imenskih oblika i drugih riječi u rečenici

ispisuje izravno na glagolsku osnovu kao i kod niže navedenih glagola npr. *götürdi* (sl. 4b/6) koji označava *odnio je*; *su'âl eyledi* (sl. 4b/10) u značenju *pitao je*; *dedi* (sl. 4b/12) u značenju *rekao je*.

Perfekt (neodređeni) na *-miş*

U tekstu se particip na *-miş* ispisuje harfovima *mim* i *šin* kao što imamo primjer *dinlemiş* (fol. 6b) u značenju *slušao je*; *ihtilaf eylemişlerdur* (sl. 7a/14) u značenju *razišli su se (po nekom pitanju)*; *atıf eylemişlerdur* (sl. 8a/3) u značenju *povezali su*.

Prezent (neodređeni) na *-r*

Sufiks za prezent neodređeni u ovome djelu ima sljedeće oblike: ispisuje se nekada s grafijom *vav* i *ra* što predstavlja njegov labijalizirani oblik *kılınûr* (fol. 4a) u značenju *klanja se*; a nekada je oblik sufiksa *j + r*, što odražava njegov nelabijalizirani oblik, pr. *icab eylemez* (sl. 8b/7) u značenju *nije potrebno*; *talep ederiz* (sl. 7b/5) u značenju *tražimo*; *kabul ve makbul olmuş olur* (sl. 10a/12) u značenju *postaje prihvaćeno*.

Kako je djelo *Şurûtü's-Salât* vjerski udžbenik i svrha tema koje se obrađuju u ovom djelu jeste da pruže uputu i savjete koji su univerzalni, a ne vezani za određeni trenutak sadašnjosti ili budućnosti, razumljivo je da je prezent neodređeni na *-r* dosta često zastupljen finitni glagolski oblik u ovom djelu.

Kondicional

U trećem licu jednine uvijek je napisan *sin + he*: *dese* (sl. 9b/4), *terk eylese* (sl. 11b/7), *dilerse* (sl. 5b/8), *bilürse* (sl. 5b/12).

Imperativ

Susreće se u drugom licu množine u primjerima *mesh ediniz* (sl. 12b/3), *mutetahhir olunuz* (12b/6).

Glagolski likovi

Sufiks za faktitiv-kauzativ *-dir/-ir* ne razlikuje se od oblika u savremenom jeziku, u navedenom primjeru vokal je labijaliziran i označen wawom *geçirmekdur* (sl. 5a/13). Oblik pasiva odgovara savremenom jeziku u primjerima *bulunsa* (sl. 5b/4), *olunan* (sl. 5b/3), *büyürülmüş* (sl. 5a/15), koji ilustriraju specifične vokalne obrasce koji uključuju labijalne vokale.

7.3 Sintaktička analiza

U nastavku obratiti će se pažnja na genitivne veze, arapske i perzijske izafete, glavne sintaktičke funkcije, zatim na njihov poredak u rečenici.

7.3.1 Genitivne veze

Pod pojmom prve genitivne veze u turskom jeziku podrazumijeva se imenička fraza čiji je determinator u genitivu *-in/-nin*, a upravni član s prisvojnim sufiksom za 3. lice *-i/-si*.⁸⁶ Ova jezička konstrukcija će se u ovome djelu analizirati tako što će se navesti par primjera i navest će se određene specifičnosti koje se odnose na način pisanja.

Kişinin yüzi ve gözi ve gönli nurli olur. (sl. 10a/11)

Lice, oči i duša osobe bivaju ispunjeni nurom.

U primjeru *kişinin yüzi ve gözi ve gönli* se uočava više imenica (yüz, göz, gönül) od kojih je svaka u funkciji upravnog člana determiniranog imenicom *kişi* koja stoji u genitivu.

Navodimo primjer jedne složene rečenice u kojoj se pojavljuje cijeli niz genitivnih veza: *Namaz Allah Te'alanın rizâsidur ve ferîştehlerin muhabbetidur ve cümle peygamberlerin senetidur ve marifetın nuridur ve imanın aslidur ve duaların kabûlidur ve amellerin makhûlidur ve rizkın bereketidur ve bedenın rahatidur.* (sl. 9b/5)

Namaz je zadovoljstvo Uzvišenog Allaha i ljubav meleka, i potvrda svih poslanika, svjetlost spoznaje, i osnova imana, i ono čime se dove prihvaćaju i djela, i blagoslov u opskrbi i smireno tijelo.

Pod tzv. drugu genitivnu vezu svrstavaju se imeničke fraze čiji prvi član stoji u apsolutnom padežu, a drugi prima posvojni sufiks za 3. lice, poznata kao genitivna veza *kategorije*.⁸⁷ Tako za ovu vrstu konstrukcije izvdojit će se jedan primjer:

Cebrâil Adem süretinde geliip hazret-i peygamber ashabıyle otururken iman nedur deyüi sual eyledi tâki ashap iman nedur öğrensunler. (sl. 4b/8)

---

⁸⁶ Ibidem, str. 110.

⁸⁷ Ibidem, str. 120.

Džibril je došao u obliku čovjeka i dok je Poslanik sjedio s ashabima pitao je šta je to iman kako bi ashabi naučili šta je.

U ovom primjeru zapaža se riječ *adem* koja dolazi u značenju čovjek. Njeno prijeklo se veže za arapski jezik u kojem se povezuje s Ademom prvostovrenim čovjekom i Božijim poslanikom. Autor Šugli u prijevodu koristi riječ *adem* u značenju čovjek. Iako su lekseme "adem" i "insan" sinonimi, izbor Osmana-ef. za prijevod u ovom kontekstu odražava dublji vjerski značaj i konotaciju koja se želi prenijeti.

7.3.2 Arapski i perzijski izafeti/genitivne veze

Pored arapskih riječi u osmanskome turskom korištene su i arapske i perzijske sintagme. Genitivna veza u arapskom jeziku sastoji se od dva člana, tako da drugi član dolazi u genitivu i pobliže određuje prvi član.⁸⁸ Perzijske sintagme su u turskom jeziku ipak dosta više korištene za razliku od arapskih. Tvorba perzijske genitivne veze odvija se tako da dvije riječi koje su u genitivnom, atributnom ili apozicionálnom odnosu dođu jedna do druge, prvoj riječi se dodaje nenaglašeni nastavak *-i*, a druga riječ ostaje nepromijenjena.⁸⁹ Među njima vlada odnos determinator-upravni član i u takvim konstrukcijama upravni član je na prvom mjestu, kao u arapskom jeziku, a slijedi ga determinator. Te dvije riječi ne stoje nasumično jedna pored druge, već izražavaju značenje (tj. među njima vlada semantički odnos) koji se sintaksički realizira kroz konstrukciju što je zovemo genitivnom vezom.

Budući da je djelo *Şurûtü's-Salât* vjerski udžbenik sadrži mnogo vjerskih termina koji imaju oblik perzijskog izafeta. Najbolji primjer za to je naslov ovog djela koji je izafet. Ako bismo taj izafet predstavili kao arapski on bi upravo bio *Şurûtü's-salât*, kako i stoji u rukopisu ovog djela. Riječ *salât* je determinator riječi *şurût* koja dolazi u genitivu. Ukoliko bismo naveli primjer tog izafeta na perzijskom jeziku taj oblik glasi *Şurût-i şalât*. Na riječi *şurût* koja je upravni član, kao i u arapskom izafetu, dodan je nenaglašeni nastavak *-i*.

---

⁸⁸ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1999, str. 497

⁸⁹ Sikirić Šaćir, *Gramatika perzijskog jezika*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1951, str. 33

Primjer perzijske sintagme *hadis-i šerif* se nalazi na početku djela ispisana crvenom tintom kako bi autor naglasio važnost koja dolazi nakon nje. Atribut *šerif* determinira imenicu *hadis*. Ovaj izraz je poznat i u bosanskom jeziku, tj. i danas se koristi u vjerskoj terminologiji, a dokaz je za to da je bosanski jezik prihvatio strukture iz drugih jezika zadržavajući njihovu funkcionalnost i značenje. Takvih primjera ima mnogo još u našem jeziku: ramazan-i šerif, Bajram-i šerif.

Hadis-i šerifde sabit olmuşdur ki... (sl. 4b/7)

U časnom hadisu se navodi da...

Sljedeći primjer perzijskog izafeta predstavlja onaj čiji je drugi član zapravo arapski izafet, a također označava jedan vjerski pojam koji je se koristi i u bosanskom jeziku:

Kur'ân-i azîmu-ş-şân u značenju Uzvišeni Kur'an (sl. 9a/5)

Drugi član ove sintagme se sastoji od pridjeva *azîm* u značenju *uzvišen* koji se determinira (muzaf) i od imenice *şân* u značenju *ugled, status* koja determinira prvu (muzaf ilejhi). Tako ova arapska genitivna veza glasi *azimu's-šan*. Ona ulazi u sastav perzijske genitivne veze tako što na poziciji njenoga drugog člana determinira upravni član, imenicu Kur'an. Navedeni primjer jeste pridjevska genitivna veza koja spajanjem značenja u ovom perzijskom izafetu dobija konačno značenje Uzvišeni Kur'an.

Jedna od karakterističnih perzijskih izafeta jeste *hazret-i peygamberler* (4b/12). Prva riječ u sintagmi koja dobiva nastavak naziva se muzaf (hazret), riječ koja iza nje slijedi naziva se muzafi ilejhi (peygamberler). Prijevodni ekvivalent za sintagmu jeste časni i uzvišeni. Oblik hazreti se koristi u bosanskom jeziku za zvanja i počasne titule, dok njegovo ispisivanje bez crtice može se argumentirati izbjegavanjem dodatnih znakova jer ne utiče na jasnoću značenja.

Primjeri još nekih perzijskih izafeta koje autor navodi jesu: *âjet-i kerîm* (plemeniti ajet), *sünnet-i müekkit* (pritrđeni sunnet/praksa Poslanika a.s.), *ilm-i kelâm* (nauka o kelamu/govoru), *kelime-i- şehâdet* (svjedočenje u islamu).

7.3.3 Glavne sintaktičke funkcije

Među prvima je svakako funkcija *subjekta*:

Hazret-i peygamber sallallahu te'âla aleyhi ve sellem dedi ki iman alti nesnedur. (sl. 4b/12)

Poslanik, s.a.v.s., je rekao da iman ima šest stubova.

U ovom primjeru subjekat predstavlja sintagma *Hazret-i peygamber sallallahu teala aleyhi ve sellem* s tim da je ona zanimljiva što u sebi sadrži apoziciju *sallallahu teala aleyhi ve sellem*, tj. dodatno objašnjenje i poštovanje za upravni dio *hazret-i peygamber*, u značenju *Neka je na Poslanika Božiji blagoslov*. Ovaj primjer je također zanimljiv po tome što je sastavni dio zavisnosložene izjavne rečenice sindetskog tipa. Veznik je subjunktor *ki* kojim se uvodi zavisna, u ovom slučaju izjavna rečenica.

Predikat

Yatsû namazı on üç rek'atdur evvela dört rek'at sünnet kılınûr b'ade dört rek'at cehr ile farz kılınûr onda nsonra iki rek'at sünneti müekkit kılınûr b'ade üç rek'at iki tehiyyat ile vitr vacip kılınûr. (sl. 7a/7)

Jacija-namaz ima 13 rekata, prvo se klanja 4 rekata sunneta, zatim četiri rekata farza naglas, zatim dva rekata pritvrđenog sunneta i na kraju tri rekata vitr—namaza sa dva učenja ettehijatu (ukazuje da ima dva sjedenja).

U ovom primjeru imamo dvije vrste predikata, tj. glagolski i imenski jer je riječ o složenoj rečenici. Glagolski je izrečen više puta oblikom *kılınûr*, što je glagol *kılmak* (obaviti namaz) u pasivnom liku. Imenski predikat pojavljuje se jednom, i to u rečenici izrečenoj kopulom *-dir on üç rek'atdur*.

Objekat

Nercu rahmeteke * senin merhametini rica ederiz. (sl. 8b/13)

Nerdžu rahmeteke znači molimo Te za Tvoju milost.

Istilâh-i ehli şer'ida iman peygamber hazretlerî Allah cânibindan goturduğu nesneye can ve dilden inânip zebâniyle ikrâr vermedur. (sl. 4b/5)

U šerijatskoj terminologiji iman je vjerovanje srcem i dušom u ono s čim je došao Poslanik od Allaha i izgovaranje (toga) jezikom.

U navedenim primjerima vide se imenice u f-ji objekta: merhametini je bliži objekat, a dalji objekti su *nesneye* i *can ve dilden*.

Priloška odredba

İkindi namaz ise sekiz rek'atdur evvela dört rek'at sünnet kılınûr bade dört rek'at farz ve malum olâ ki gün kavuşurken namaz kılmak caiz değildur. (sl. 6b/10)

*İkindija-namaz ima osam rekata, prvo se klanja četiri rekata sunneta, zatim četiri rekata farza, i nekka se zna da nije dozvoljeno klanjati **dok** sunce zalazi.*

U ovome primjeru stoji adverbijalna oznaka za vrijeme izražena glagolom u formi gerunda na iken. Tim gerandom u turskom jeziku izražava se radnja koja se odvija u istoj vremenskoj sferi kojoj pripada predikat.

7.3.4 Nizanje rečeničnih elemenata

Pravilima nizanja određuje se poredak rečeničnih elemenata, odnosno mjesto u redosljedju po kojem se neki član pojavljuje u rečenici. U tzv. » neutralnom« ili kontekstualno neuključenom poretku rečeničnih elemenata jednostavnu tursku rečenicu konstatiramo prema sljedećem modelu: *subjekat+adverbijalna oznaka+objekat+predikat*.⁹⁰ Prema navedenom ukazat ćemo na najkarakterističnije primjere koji pokazuju način nizanja rečeničnih elemenata:

Ve duasi ve amelleri Allah katında kabul ve makbul olmuş olur. (sl. 10a/12)

I (čovjekove) dove i djela će biti prihvaćena i odobrena kod Allaha.

U prvom primjeru je navedena jednostavnija rečenica koja se sastoji od dva kongruentna subjekta *duasi ve amelleri*, zatim adverb mjesta *Allah katında*, te dva kongruentna predikata

---

⁹⁰ Ibidem, str. 463

katında kabul ve makbul olmuş olur, što ukazuje na jednostavni ispravni niz kojim se autor koristi u prevodu.

Şol kimse ki sabah namazını terk eylese iman ol kimseden beri olur. (sl. 11b/4)

Ko god prestane klanjati sabah-namaz, vjerovanje se od te osobe udalji.

U ovom primjeru se nalazi zavisno-složena habitualna rečenica koja je najfrekventija u dijelu gdje se govori o posljedicama zanemarivanja namaza. Sastoji se od dijela gdje je postavljena potencijalna radnja, nakon čega slijedi odgovor u vidu rečenice. To pogodbeno značenje je izraženo kondicionalnom –se (u ovom slučaju glagola terk eylemek), a odgovor neodređenim prezentom –r. Ova rečenica predstavlja prikaz gramatički ispravnog niza u tursko-osmanskoj rečenici gdje se na prvom mjestu se nalaze subjekti, i to u prvoj rečenici şol kimse, u drugoj rečenici iman; zatim objekti, u prvoj rečenici sabah namazını, u drugoj rečenici ol kimseden; te predikat, u prvoj rečenici terk eylese, u drugoj berî olur.

Namaz dahi bir bulut süretinde gelüp sahabisinin üzerine gölge ve başına taçlığıla ve eğnine libas ola ve karanluklarda okunca nûr ola Cehennemden perde ola hazret-i peygamderden mervidir ki her kişinin sevabi ve günahi terazide malum olur. (sl. 10b/8)

Namaz dolazi u obliku oblaka i biva hlad za onoga ko ga obavlja i odjeća za tijelo s krunom na glavi, a kada se pročita u tminama postaje svjetlost i zastor od džehennema i kako se prenosi od Poslanika: Dobra i loša djela svakog čovjeka će se pokazati na vagi.

Ovaj primjer je naveden zbog svoje dužine, iako su sintaktičke funkcije poredane ispravnim nizom, a primjer se sastoji od subjekta namaz, adverbijalne oznake za način bir bulut süretinde i predikata gelmek, zatim predikat ola s svojim objektima gölge i libas, dok je taçlığıla ima funkciju adverba sredstva. Dio rečenice koji počinje s karanluklarda... također predstavlja jednu tursku gramatički tačnu rečenicu zbog toga što nakon subjekta (namaz), slijedi priloška odredba za vrijeme karanluklarda okunca, te predikat nûr ola. Sljedeći primjer je jedna prosta rečenica i sastoji se od subjekta i predikata Cehennemden perde ola. Posljedna rečenica je, za razliku od prethodne, zasebna složena rečenica u kojoj subjunktor –ki uvodi izričnu rečenicu.

7.4 Leksika i prijevodni ekvivalenti

Osmanski-turski, poznat kao jedan od jezika sa najbogatijim vokabularom među svjetskim jezicima je pisani jezik koji se pored izvornih turskih riječi, sastoji od riječi i struktura preuzetih iz arapskog i perzijskog jezika. Kao rezultat kulturne interakcije koja je započela prihvatanjem islama od strane Turaka, mnoge riječi iz arapskog i perzijskog jezika počele su ulaziti u turski. Istraživanjima se utvrdilo da su desetine hiljada riječi iz tih jezika uključene u turski.⁹¹ Ta razmjena stvorila je bogatu mješavinu jezičnih elemenata koji su jednim dijelom oblikovali turski jezik. Iz tog razoga u ovom poglavlju će se obraditi prijevodni ekvivalenti za koje se autor Osman-ef. Odlučio, da li se zapravo primjeri u prijevodu razlikuju mnogo od originala.

... *Cebrail Adem süretinde gelüp hazret-i peygamber ashabi ile otururken iman nedur deyü su'âl eyledi...* (sl. 4b/8)

*Džibril je došao u obliku čovjeka i dok je Poslanik sjedio s ashabima **pita**o je šta je to iman.*

U ovom primjeru glagol *su'âl eylemek* koristi osnovu zapravo arapske riječi *su'âl* u značenju *pitanje*. U osmanskome jeziku, kada je tu imenici *sual* pridružen pomoćni glagol *eylemek*, nastao je složeni glagol *su'âl eylemek*. Oblik glagola *se'ele* u izvornoj verziji hadisa na arapskom jeziku, pokazuje isti korijen *s-'-l*. Ovi detalji potvrđuju činjenicu kako je glagol *su'âl eylemek* postao sastavni dio jezičkog korpusa osmanskog jezika.

U nastavku, biće naveden još poneki primjer složenih glagola:

* *Neşkuruke* * *Ânen fânen sana şükr ederiz* (sl. 8a/1)

Zahvaljujemo ti na postojanju i prolaznosti

U ovom primjeru arapska riječ *şukr* u osmanskome jeziku je postala osnova za glagol *şükr etmek*. Ovaj složeni glagol nastaje takko što se imenskoj riječi *şükr* dodaje pomoćni glagol *etmek*. Iako se forma glagola *şükr etmek* i dalje koristi, u svakodnevnoj komunikaciji je češće prisutan glagol *teşekkür etmek*. Razlog tome je što oblik *şükr etmek* ima formalniji i književni ton.

* *Ve nestehdike* * *Dahi doğru yola hidayeti senden **talep ederiz***. (sl. 7b/5)

---

⁹¹ Murat Demir, "Arapça'dan Osmanlıca'ya Geçen Sözcüklerin Anlamsal Açından İncelenmesi" (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/652608>)

Tražimo od tebe **uputu** na Pravi put.

U ovom primjeru autor Šugli kako bi opisnim značenjem se približio arapskom glagolu *nestehdike* koristi složeni glagol *talep etmek*. Korijen glagola *nestehdike* je *h-d-y* a imenica koja proizilazi iz njega je *hidayet* (uputa) koju autor upotrebljava u prijevodu. Te je ovo samo još jedan od primjera gdje se Osman-ef služi riječima arapskog porijekla kako bi preveo upravo glagol na arapskom jeziku. Autor je za prijevodni ekvivalent imao glagol i objekat riječi arapskog porijekla.

* *Ve men tereke-z-zuhre teberr'e minhu-l-Qur'ânu * Ya'ni şol kimse ki ögüle namazını terk eylese Kur'an andan beri olur.* (sl. 11b/7)

Ko god ostavi podne-namaz, Kur'an od njega biva daleko.

U ovom primjeru prikazan je glagol arapskog korijena t-r-k koji je za svoj ekvivalent u osmanskome jeziku dobio složeni glagol od imenice *terk* i pomoćnog glagola *eylemek*. Ono što je zanimljivo da je u savremenome turskom jeziku u upotrebi glagol *terk etmek*.

Za prvi primjer izabrana je riječ koja se ne koristi u tom obliku u standardnom turskom jeziku, ali za koju se autor Osman-ef. odlučio u pisanju, tj. u korištenju sufiksa *-li* koji služi za izvođenje imenica i pridjeva koji označavaju: posvojnost, svojstvo, državljanstvo.⁹²

Ve rizki bereketli ve bedeni rahatli olur. (sl. 10a/13)

(Čovjekova) Opskrba će biti obilna i njegovo tijelo će biti smireno.

U kontekstu dobrobiti klanjanja namaza autor se odlučio za primjer *rahatli* koristeći sufiks *-li* kako bi iskazao svojstvo čovjeka koji obavlja namaz.

U narednom primjeru ćemo predstaviti riječ koja nije bila pronađena u riječniku savremenog turskog jezika, ali do njenog značenja se došlo uz pomoć sufiksa *-lik* koji ima na sebi:

Sabah namazinin evveli vakti ikinci aklık belürdikde ta güneş doğunca zamanı vardır. (sl. 6a/7)

Vrijeme sabah-namaza počinje nakon druge bijele niti i traje sve dok sunce ne izađe.

---

⁹² Ekrem Čaušević, *Gramatika savremenog turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996, str. 553, str. 437

Imenica *aklik* u turski jezik dolazi od korijena –ak, koji znači bijel ili čist. Dodavanjem sufiksa –lik na ovaj korijen, nastaje imenica *aklik* koja označava „bijelost.“ U kontekstu osmanskog-turskog jezika ta riječ može se odnositi na bijelost svjetlosti ili svitanje. Međutim, u kontekstu ove rečenice ona predstavlja svjetlost koja blago obasjava, što je čini znakom za početak sabah-namaza i posta. Danas u savremenom jeziku je ona postala arhaična i zamijenila je riječ *beyazlik*.

Pored svih navedenih primjera, treba spomenuti i to da određeni vjerski pojmovi i nemaju svoj prijevodni ekvivalent u osmanskome, pa čak ni u bosanskom jeziku već su kao takvi prihvaćeni u izvornom obliku, kao što su npr. *iman, islam, rekat, sabah, vitr, melek, Sirat (ćuprija), resûl, mu'min*.

7.5 Ortografske karakteristike

Osmanska kultura je za svoje ispisivanje koristila slova arapskog alfabeta što je predstavljalo otežavajuću okolnost. Tokom historije osmanskog jezika je postojala diskrapancija između izgovora i ortografije. Arapske i perzijske posuđenice zadržale su svoju originalnu grafiju bez obzira na njihov izgovor u turskom jeziku. S tim u vezi, iako se ranije na ponekim mjestima komentarisala i ortografija, kroz ovo poglavlje će biti obrađene karakteristike ortografije Osmana-ef. Šuglija, tj. da li postoje neke njemu svojstvene karakteristike, pravila ili izuzeci.

Budući da je rukopis koji je izvor ovog rada autograf, primjećuje se da je autor Šugli posvetio pažnju rasporedu riječi unutar redova. Razmišljao je o strategijama i rješenjima koja bi primjenjivao u slučajevima kada bi se našao pred kraj reda, a da nije imao dovoljno prostora za ostatak riječi. U većini slučajeva autor je poštovao to da jednu riječ ispiše u istom redu što je činio tako da preostali dio riječi ispiše manjim harfovima iznad i taj dio bi vokalizirao na ponekim mjestima. Ali također, autor kada bi shvatio da će do takvog nečega doći nekada bi i dvije-tri riječi pred kraj reda ispisao na isti način. Ukoliko se u riječi nađe dugi vokal ispisano s harfom elifom onda bi autor preostala slova ispisivao u niz kod elifa. Naravno, zabilježeno je kako autor prenosi dio riječi u novi red, ali nerijetko (pr. sl. 8a/6, 8b/12).

Problem u vezi sa pisanjem osmanskog-turskog jezika javlja se u prijelaznim periodima, tj. 17. stoljeće predstavlja period kada se, pored toga što se nastavlja korištenje Starog Anadoljskog jezika, počinju javljati promjene s načinom kako su se vokali bilježili. Tako u tekstovima

napisanim u tom periodu, posebno kod pisanja riječi i njenih sufiksa, uočava se i stariji i novi način pisanja što biva jedan od glavnih problema savremene transkripcije i transliteracije.⁹³

Jednu poznatu karakteristiku osmanskog jezika 17. stoljeća predstavlja promjena vokala *i* u *e*, tj. ono što se danas u savremenom jeziku označava kao *e* ranije se arapskim slovima označavalo kao vokal *i*. Ova promjena se možda i najviše uočava, jer kako kažu turski autori, ali i strani koji su pisali o turskom jeziku nastala je kao plod da se prilagodi izgovor jeziku naroda.⁹⁴

Ovaj je vokal u Šuglijevom djelu bilježen na slijedeći način:

- U otvorenom slogu tipa V na početku riječi pisanje u obliku elif + y (ي): *eder* (sl. 10b/3), *ederiz* (sl. 8b/12), *etmek* (sl. 13a/14);

- U zatvorenom slogu tipa CVC vokal /e/ dosljedno je pisan grafijom y: *verdiği* (sl. 10a/9);

- U otvorenom slogu tipa CV zatvoreni vokal e gotovo je redovno pisan grafijom y: *dedi* (sl. 4b/12), *gece* (sl. 11a/12);

Kako se vidi iz navedenog, pisac je unutar svoga djela razvio pravila pisanja zatvorenog vokala e.

Ispisivanje glasa k:

Uobičajen načina pisanja turskih konsonanata vidi se kod glasa k' za oznaku sufiksa -mak. On je bilježen u ovom djelu grafijama kef /ك/ i kaf /ق/. Odlika njihovog ispisivanja jeste da se kefom ispisuje leksema ili glagol s palatalnim vokalima kao npr. *eylemek* (sl. 5a/11), *vermek* (sl. 4b/7), *demek* (sl. 7b/4); dok s nepalatalnim vokalima ispisuje se kafom kao što su *okumak* (sl. 7b/3), *inanmak* (sl. 5a/3), *kilmamak* (sl. 11b/2), *başlamakdur* (sl. 15a/10).

Odstupanja od uobičajenoga načina pisanja grafema k i g dosta čest je kod gl. imenice na -dik. Ponegdje je ovaj sufiks na palatalnoj gl. osnovi napisan ispravno grafijom g /kef/ (*ettigimüz hamd ve şukr* (sl. 7b/15), *yazıldığı* (sl. 5b/11), *verdigi* (sl. 10a/9), *öldükde* (sl. 9a/4), *kavuşdukda* (sl. 7a/1), *belürdikde* (sl. 6a/7). Manje puta je u toj poziciji zabilježen grafijom g /gajn/: *su*

⁹³ Halil Ibrahim Tuğluk, „17. Yüzyıla ait harekeler iki metinde bazı imlâ özellikleri“, u: *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/6*, Ankara, 2008, str. 614-15.

⁹⁴ Musa Duman, „Klâsik Osmanlı Türkçesi Devresinde i/e Meselesine Dair“, *İlmi Araştırmalar*, 7, İstanbul, 1999, s. 65-103.

bulunduđi yerde (sl. 14b/2). S tim da se koristio i nelabijaliziranim varijantama koje su bliže savremenom turskom jeziku što izriče autorovo jako dobro poznavanje jezika.

Također ispisivanje sufiksa –luk grafijom kaf /ق/ je zabilježeno u svim primjerima: *yillik* (sl. 11a/2), *yokuşluk* (sl. 11a/4), *inişlik* (sl. 11a/4), *düzlük* (sl. 11a/3). Ispisivanjem grafijom g /غ/ se uočava u obliku palatalno sekundarno /g/ na granici sufiks + sufiks: *muminliğine* (sl. 10a/3), *taçlığıla* (sl. 10b/9), *şefkatliğıla* (sl. 10b/1).

Ispisivanje glasa t:

Ovakaj glas se ispisuje grafijama ط /ط/ i ت /ت/ kao u primjerima:

- *topuk* (sl. 15b/5), *taş* (sl. 14b/5), *taraf* (sl. 15a/11); *tac* (sl.9b/15), *tasdik* (sl. 5b/4), *tertibi* (sl. 8b/6).

U osmansko-turskom jeziku ove grafije imaju istu glasovnu vrijednost, a ono pravilo koje vrijedi za riječi arapskog porijekla jeste da se pišu u izvornim oblicima.

Ispisivanje glasa ç:

Za ovaj glas u osmansko-turskom pismu koristile su se grafije ç /چ/ i c /ج/. Dolazi do upotrebe različitih grafija i kada stoje u riječi na istoj poziciji, tj. koristi se glas *c* kao u primjer *cekerler* (fol. 8a) dok se danas izgovara *çekerler*, te u drugom slučaju koristi se glas *ç* kao u primjeru *çok* (fol. 4b). Još neki primjeri gdje se glas ç ispisuje grafijom /چ/ : *geçürmekdür* (sl. 5a/12), *kılıç* (sl. 11a/5), *niçün* (sl. 9a/1), te grafijom /ج/ *hiç* (sl. 6a/9), *üçüncisi* (sl. 4b/14),

Znak teşdid je napisan samo na onim mjestima gdje je predviđen u arapskim riječima: *Allah* (sl. 5b/10), *Muhammed* (sl. 7b/1), *sallallahu teâla aleyhi ve sellem* (sl. 4b/3), *an-nabiyu* (sl. 4b/3), *tehiyyatiyle* (sl. 7a/4).

U našem tekstu neke riječi imaju, s gledišta savremenoga jezika, arhaičan oblik: *heman* (sl. 8a/6) >hemen, *içün* (sl. 8b/6) >için i *niçün* (sl. 9a/1) >niçin, *ahşam* (sl. 11b/12) > akşam, *yohsa* (sl. 5b/12) >yoksa.

Zaključak

Sarajevo je u 17. stoljeću predstavljalo važno središte Osmanskog Carstva. Međutim, ovaj grad se suočavao sa brojnim izazovima i promjenama koje su oblikovale njegov društveni, kulturni i vjerski život. Osmanski utjecaj u Sarajevu nije se očitovao samo kroz administrativno i vojno prisustvo, već i kroz duboku kulturnu i obrazovnu integraciju. Među kulturnom elitom i ulemom profesor, šejh, mudir, prepisivač i prevodilac Osman-ef. Šugli predstavlja osobu koja se po svom intelektu radu i opusu mnogo istakla. Njegovo prevedeno djelo *Şurûti's-Salât* svjedoči o trudu da vjerska učenja budu pristupačnija lokalnom stanovništvu koje nije u potpunosti poznavalo arapski jezik. Ovakva praksa prevođenja omogućila je učenicima medresa bolje razumijevanje vjerskih propisa i obreda.

Fonološka analiza ovog Šuglijevog djela otkriva značajne aspekte fonoloških varijacija i glasovnih promjena koje su se dogodile u osmanskome jeziku 17. stoljeća. Analizirajući foneme i njihove varijante u ovom radu, možemo uočiti kako su grafički simboli arapskog pisma, kao što su *kef* (ك) i *gayn* (غ), korišteni za označavanje različitih fonema što odražava kompleksnost prilagođavanje arapskog pisma fonološkim specifičnostima osmanskog jezika. Grafija *kef* je pokazala svoju širu funkciju, što potvrđuje da arapsko pismo nije uvijek moglo precizno odražavati sve foneme turskog jezika. Također, analiza potvrđuje fonemske promjene, kao što su promjena finalnog fonema /k/ u /g/ u određenim pozicijama i ozvučavanje fonema /t/. Nadalje, promjene u pisanju riječi kao što je *ahşam* umjesto *akşam*, i razlike u pisanju sufiksa, ukazuju na evoluciju fonoloških pravila.

Morfološka analiza ovog djela pruža uvid u specifične jezičke strukture osmansko-turskog jezika iz 17. stoljeća. U analizi derivacionih sufiksa uočavamo da se sufiksi poput *-li* i *-lik* koriste za tvorbu pridjeva i imenica. Prisvojni sufiksi otkrivaju grafičke varijacije koje odražavaju fonološke prilagođavanja. Što se tiče padežnih sufiksa, primjećuju se različite grafičke varijante za akuzativ, instrumental i ablativ, što ukazuje na fleksibilnost u pisanju.

Genitivne veze arapskog i perzijskog jezika u djelu *Şurûti's-Salât* dodatno ilustruju utjecaj drugih jezika na osmanski-turski, pokazujući da su perzijske sintagme, zbog svoje književne i vjerske funkcije, bile dominantne u sintaksičkom izrazu. Primjeri kao što su *hadis-i şerif* i *Kur'ân-*

i azîmu-ş-şân ukazuju na način na koji su posuđene strukture integrirane u turski jezik, zadržavajući svoje osnovno značenje i funkcionalnost.

U pogledu sintaksičkih funkcija, rad pokazuje ispravnu upotrebu subjekta, objekta i priloških odredbi, pri čemu su rečenični elementi često raspoređeni standardnim redosljedom: subjekat + adverbijalni marker + objekt + predikat. Kroz primjer jednostavih i složenijih rečenica prikazuje se gramatička struktura i redanje riječi po ustaljenom iskazu.

Analizom leksike u ovom djelu, jasno je da osmansko-turski jezik, poznat po svom bogatom rječniku, uspješno integriše različite jezičke uticaje, posebno arapskog i perzijskog jezika. Ovaj proces interakcije između jezika doveo je do formiranja složenih glagola (*swal eylemek, şükkr etmek*) i izraza (*aklık, rahatlı*) koji su obogatili osmanski jezik, kao i do prilagođavanja izvornog značenja novim jezičkim normama. Neke riječi i koncepti, kao što su iman, islam i rekat, nisu imali odgovarajući ekvivalent u osmanskom jeziku, pa su uzeti u svom izvornom obliku. Ipak, ovi termini zadržavaju svoj izvorni oblik zbog svog specifičnog vjerskog ili kulturnog značaja, te koriste se i u modernom jeziku.

Zaključno s ortografijom, djelo *Şurûtü's-Salât* odražava složenost i evoluciju pisane forme osmanskog jezika, posebno u kontekstu promjena u vokalnomo pisanju, prilagođavanja grafike i odstupanja od standardnih pravila. Ovi aspekti pružaju vrijedan uvid u jezičke i kulturne adaptacije koje su se desile tokom 17. stoljeća, kao i način na koji su pisci poput Šuglija pristupili izazovima pisanja u složenom ortografskom sistemu.

Način pisanja djela *Şurûtü's-Salât* Osmana-ef. Šuglija daje uvid u složenost pisanja osmanskog jezika, koji je koristio arapsko pismo i suočavao se s razlikama između izgovora i pisanja. Autor je pažljivo upravljao rasporedom riječi unutar redova, često prilagođavajući pisanje kako bi sačuvao čitljivost. U 17. stoljeću, prilikom prelaska sa starog na novi način pisanja samoglasnika, Šugli je za promjene u označavanju samoglasnika /e/ u zavisnosti od vrste sloga, koristio grafiju poput elif +y za otvorene slogove i grafiju y za zatvorene slogove. Suglasnici su pisani prema palatalnosti samoglasnika, dok su odstupanja od standardnih pravila, poput različitog pisanja glasa č, upućivala na varijacije u pisanju. Znak tešdid korišten je samo za arapske riječi, a arhaični oblici riječi otkrivaju jezičke promjene tog vremena. Ove aspekti odražavaju evoluciju pisane forme i prilagođavanje jezika tokom 17. stoljeća.

Osman-ef. Šugli u drugoj polovini 17. i početkom 18. stoljeća je bio istaknuti bosanski pisac i ulema tog doba. Njegovo poznavanje arapskog, turskog i perzijskog jezika, kao što je vidljivo iz njegovog djela *Tuhfe-i Nadiriyyat* na arapskom i iz prijepisa *Gulistana* na perzijskom, svjedoči o njegovom izuzetnom obrazovanju i lingvističkoj kompetenciji. Šugli nije djelovao samo na jednom polju, već je svojim radom približavao djela publici i kulturnoj sredini Sarajeva, obogaćujući tako prosvjetni i kulturni život tog vremena. Kao predavač u Gazi Husrev-begovoj medresi, njegov doprinos obrazovanju učenika medrese i stanovnika Bosne bio je izuzetno značajan. Također, njegova uloga šejha kaderijskog tarikata, sa idžazom stečenom u Istanbulu, dodatno potvrđuje njegovo duboko obrazovanje i utjecaj u vjerskim i intelektualnim krugovima. Sve ove karakteristike oslikavaju Šuglija kao plodnog i cijenjenog intelektualca, čiji je rad ostavio trajan utjecaj na kulturno-obrazovnu scenu tog doba.

Izvori i literatura

Izvori:

1. Šugli, Osman, *Šurûtü's-Salât*, Sarajevo, Historijski arhiv, R-456/1.
2. Dobrača, Kasim, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 1,1421/2000, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2000, str. 664.
3. Dobrača, Kasim, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 1,1421/2000, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2000, str. 1047.
4. Fajić, Zejnil, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 3, 1423/2002, Mešihat Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1991, str. 518.
5. Popara, Haso, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 13, 1425/2004, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2004, str. 679.
6. Popara, Haso, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 16, 1429/2008, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2008, str. 784.
7. Popara, Haso; Fajić, Zejnil, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 7, 1420/2000, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2000, str. 624.
8. Popara, Haso, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 9, 1422/2001, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2001, str. 664.
9. Popara, Haso, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 2, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, Historijski arhiv Sarajevo, Sarajevo, 2011, str. 728.

10. Jahić, Mustafa, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 12, 1424/2002, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2003, str. 591.
11. Jahić, Mustafa, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak 1, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, Historijski arhiv Sarajevo, Sarajevo, 2010, str. 660.
12. Trako, Salih; Nametak, Fehim, *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, Sv.1, Bošnjački institut - Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, Zürich, 1997, str. 579.
13. Trako, Salih; Nametak, Fehim, *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, Sv. 2, Bošnjački institut - Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, Zürich, 2003, str. 521.
14. Trako, Salih, Gazić, Lejla, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost, svezak I*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1997, str. 410.
15. Sidžili Sarajeva (17. i 18. v.), Orijentalni institut u Sarajevu

Literatura:

1. Ademović, Fadil, *Princ palikuća u Sarajevu*, Biblioteka CIVIS, Sarajevo, 1997, str. 232.
2. Bećirbegović, Madžida, „Prosvjetni objekti islamske arhitekture u Bosni i Hercegovini“, *POF*, 20(20-21), Orijentalni institut, Sarajevo, 2017, str. 223-364.
3. Bejtić, Alija, „Pjesnik Sabit Alauddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mulla“, *Anali GHB*, II-III, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, str. 3-20.
4. Bešlija, Sedad, „Bosansko-osmanski odnosi do 1463. godine,“ u: *Bosna u osmansko doba - Historija Bosne i Hercegovine*, III, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023, str. 27-48.
5. Bin Ali, Kemura šejh Sejfuđdin Fehmi, *Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe*, Sarajevo, 1913, str. 371.

6. Čaušević, Ekrem, Bosanski turski i njegova autentična obilježja, *POF*, 41, Sarajevo, 1991, str. 385-394.
7. Čaušević, Ekrem, *Gramatika savremenog turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996, str. 553.
8. Čaušević, Ekrem, *The Turkish Language in Ottoman Bosnia*, The Isis Press, Istanbul, 2014, str. 27.
9. Čelebi, Kâtib, *Kašf al-zunūn 'an asāmī kutub wa al-funūn*, 11, Dār ihya' al-turāt al-'arabī, Bayrut, Lubnan, s.a, str.
10. Čehajić, Džemal, „Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“, u: *Posebna izdanja*, XIV, Orijentalni institut Sarajevo, Sarajevo, 1986, str. 281.
11. Fajić, Zejnil, „Stanje sakralnih i prosvjetnih objekata u Sarajevu razorenih za vrijeme provale Eugena Savojskog“, *Anali GHB*, VII-VIII, Sarajevo, 1982, str. 89-108.
12. Filan, Kerima, Ortografske karakteristike Ljetopisa Mula Mustafe Bašeskije, *POF*, 49, Sarajevo, 2000, str. 19-43.
13. Filan, Kerima, „Gledišta o jeziku Visočanina Osmana Šuglija, pisca iz 17. stoljeća“, *POF*, 64, Sarajevo, 2015, str. 79-101.
14. Filan, Kerima, *O turskom jeziku u Bosni*, Connectum, Sarajevo, 2017, str. 407.
15. Hadžihuseinović, Salih Sidki Muvekit, *Povijest Bosne*, El-Kalem, Sarajevo, 1998, str. 625.
16. Hadžiosmanović, Lamija; Trako, Salih, *Tragom poezije bosanskohercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1985, str. 144.
17. Kukavica, Šejh Edin Urjan, „Derviške institucije u Bosni i Hercegovini i Sarajevu“, u: *Časopis za kulturu i društvena pitanja Behar*, br. 95, Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske Preporod, Sarajevo, 2010, str. 6-22.
18. Lašvanin, Nikola, *Ljetopis*, Iz Bosne srebrene, Sarajevo, Zagreb, 2003, str. 369.

19. Mataradžija, Velida, „Obrazovanje i sistem u osmanskome carstvu“, u: *Bosna u osmansko doba - Historija Bosne i Hercegovine*, III, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023, str. 236-247.
20. Mehmedović, Ahmed, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2019, str. 551.
21. Muftić, Teufik, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1999, str. 862.
22. Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974, str. 559.
23. Musa Duman, „*Klâsik Osmanlı Türkçesi Devresinde i/e Meselesine Dair*“, *Ilmi Araştırmalar*, 7, Istanbul, 1999, str. 65-103.
24. Pelidija, Enes, „Bosanski ejalet u XVII stoljeću- Kandijski (1645-1669) i Bečki rat (1683-1699)“, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998, str. 142-155.
25. Popara, Haso, "Neki novi podaci o Visočanu Osmanu ef. Šugliji, sinu Ahmedovu", *Anali GHB*, XXXII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2011, str. 5-34.
26. Sikirić, Šaćir, *Gramatika perzijskog jezika*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1951, str. 214.
27. Skarić, Vladislav, *Izabrana djela – Knjiga I - Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985, str. 386.
28. Taslidža, Faruk, „Bosanski ejalet u ratovima XVII i XVIII stoljeća“, u: *Historija Bosne i Hercegovine III - Bosna u osmansko doba*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023, str. 48-76.

Rječnici:

1. Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, str. 1195.
2. Đinđić, Slavoljub, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1997, str. 1116.

Internet:

1. Kadirhane Tekkesi – Islam Ansiklopedisi (Više vidjeti:
<https://www.istanbulium.net/2012/02/tophanede-bir-kadirihane-tekkesi.html>)
2. Murat Demir, “*Arapça'dan Osmanlıca'ya Geçen Sözcüklerin Anlamsal Açıdan İncelenmesi*” (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/652608>)

Prilozi

۵۴

والتفاح حوض
 و اشترى و بخر
 و اولاد آن مکه شرح
 بود و مکه مقبوله
 نه اندر سینه کنه
 میناز غایت سابع
 بهان واقع الجوب
 به طایفه قانی
 بیان بود
 تا او بکار بند
 در کوه و در غنچه
 در قریه اشعاع الحج
 در بیخ مکه کوه
 در قریه اشعاع الحج
 در بیخ مکه کوه

۵۵

والتفاح حوض
 و اشترى و بخر
 و اولاد آن مکه شرح
 بود و مکه مقبوله
 نه اندر سینه کنه
 میناز غایت سابع
 بهان واقع الجوب
 به طایفه قانی
 بیان بود
 تا او بکار بند
 در کوه و در غنچه
 در قریه اشعاع الحج
 در بیخ مکه کوه
 در قریه اشعاع الحج
 در بیخ مکه کوه

والتفاح حوض
 و اشترى و بخر
 و اولاد آن مکه شرح
 بود و مکه مقبوله
 نه اندر سینه کنه
 میناز غایت سابع
 بهان واقع الجوب
 به طایفه قانی
 بیان بود
 تا او بکار بند
 در کوه و در غنچه
 در قریه اشعاع الحج
 در بیخ مکه کوه
 در قریه اشعاع الحج
 در بیخ مکه کوه

